

СВІП в Україні

Всеволод Речицький

НА ЗАХИСТ ПОГАНОВОГО СМАКУ

«Я особисто любив порно й завжди його купував — по-справжньому брудні, збудливі фільми. Адже тільки й треба: зрозуміти, що тебе заводять, а потім купувати підходящу саме тобі похабщину — це все одно як купувати необхідні пігулки або конкретну їжу. (Я був таким любителем порно, що, вийшовши на вулицю вперше після лікарні, пройшов всю Сорок другу, заходячи з Вірою Круз у кожний стриптиз й завантажуючись порножурналами)».

(Уорхол Э. ПОПизм. — СПб.: Амфора, 2009. — С. 344).

«Все, що починається з Руссо, закінчується де Садом. <...> Порнографію неможливо відокремити від мистецтва; вони проникають одне в одне сильніше, ніж це здатна припустити гуманістична критика».

(Палья К. Личины сексуальности. — Екатеринбург: У-Фактория, 2006. — С. 28, 41).

Нещодавно в українському інформаційно-культурному просторі вкотре ожила тема офіційного захисту (та протидії цьому захисту) суспільної моралі. Серед захисників маємо 34 затверджених 17.06.09 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України членів «Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі», серед яких член-кореспондент Академії правових наук України В.Костицький, ректор Національного педагогічного університету України ім. М. Драгоманова В. Андрущенко, актор Б. Бенюк, Міністр культури і туризму України В. Вовкун, академік Академії правових наук України А. Гетьман, письменник Р. Іваничук, народний депутат Л. Григорович, директор Інституту філософії ім. Г. Сковороди Національної академії наук України М. Попович, композитор О. Злотник, журналіст Д. Яневський, народний депутат П. Мовчан, перший заступник Голови Держтелерадіо України А. Мураховський, генеральний директор Національно-

го академічного театру опери та балету України ім. Т. Шевченка П. Чуприна, народний артист України Т. Петриненко, Міністр у справах молоді та спорту Ю. Павленко та інші.

«Комісія» наділена експертно-репресивними функціями й чимось нагадує утворену в Москві у 1920-ті роки «Комісію з німецько-радянського співробітництва у сфері біології рас». Тоді робота професійних невропатологів була спрямована на пошук в людині «центру генія», «центру математики» тощо. Загальне кураторство над «комісією» було довірено М. Калініну.¹ На відміну від московської, українська комісія досліджує «центри порнографії» й, відтак, більше ризикує. Принаймні сама вона переконана в шкідливості знайомства з порнографічними картинками. Щоб не допустити порнографію на український ринок, члени «комісії» мусять занурюватися у неї з головою. Бо інакше як очікувати на справедливую оцінку? Багато років тому в приватній бесіді зі мною О. Забужко сказала, що в світі все-таки існує небезпечна порнографічна продукція. Проте на моє запитання, чи ушкодилась вона особисто від знайомства з нею, вона не знайшла що сказати.

На боці протидії благородним замірам маємо письменника Ю. Андруховича, драматурга Л. Подерев'янського, поета А. Бондара, художника О. Ройтбурда, тележурналіста М. Вересня, кінокритика С. Тримбача, правозахисника Є. Захарова та багатьох студентів Києво-Могилянської академії, які в січні 2010 р. палко обговорювали стан мистецької та інтелектуальної свободи в Україні. Виглядає так, що ці представники європеїдної раси порнографії не бояться. Втім, питання про свободу слова, цензуру і відкритість інформації в Україні є риторичним хіба що у політологічному аспекті. З культурологічного і філософського боку воно є тісно пов'язаним з питанням символічних форм, символічною реальністю в цілому.

Розглядаючи порнографію чи показ насильства як частину символічної реальності, маємо відштовхуватися від аналізу природи і функцій символічних форм, оскільки саме вони станов-

¹ Див.: Вирильо П. Машина зрення. — СПб.: Наука, 2004. — С. 28.

лять найважливішу грань порушеної теми. Як відомо, символ — багатозначне і дотепер остаточно не з'ясоване поняття. Вважається, що це довільний знак, який виражає якусь однакову соціальну реакцію. Значення символу формується у процесі комунікації завдяки взаємній згоді людей. На чуттєвому рівні символ вказує на щось «інше» або заміняє собою щось «інше» — явище, предмет або абстрактний, безпосередньо не відкритий зміст, смислове утворення, комплекс уявлень.

За своєю природою символи можуть бути відсторонені від символізованої ними реальності, утворюючи замкнуту по відношенню предметного світу систему. Зазвичай цінність символу мало пов'язана з його матеріальною стороною або причиною. Часто ідеї та символи стають могутнішими за реальність, яку вони мали б відображати. В цьому сенсі символічну реальність можна сприймати як простір людської уяви, де люди організовують свою взаємодію з іншими людьми та довкіллям. Дослідження природи і структури символічної реальності переконують, що ми маємо уважно ставитися до створеного нами символічного світу. Зокрема, до символічної реальності не можна застосовувати систему заборон, розроблених для використання у просторі фізичної (предметної) реальності. Адже символічна реальність — це завжди «культурно чутливі зони» (Д. Істон) суспільства.

Символічна реальність багатофункціональна, що дає змогу говорити як про функції символічного світу в цілому (творення цінностей і смислів, ментальне віддзеркалювання світу, моделювання та інтелектуальне експериментування), так і про призначення її окремих сегментів: міфу, мови, релігії, науки, мистецтва, гри, моди і... порнографії. Властивості символічної реальності можна розглядати в різних проекціях. З одного боку, вони мають відношення до феномена символічної реальності в цілому, з іншого — кожен сегмент символічної реальності характеризується своїми особливими якостями.

Оскільки символічна реальність призначена для творення первинних смислів, цінностей та ієрархій, вона не демонструє якогось доступного організуючого начала (крім трансцендентного), про який можна було б судити аналітично. Атомарні елементи символічної реальності виникають безпосередньо з інтелектуального життя людини. Проте, будучи вигаданими,

сприйнятими чи засвоєними, вони не тільки відбивають життя, але й допомагають проникнути у його суть. Символам властивий творчий характер, під їх впливом об'єкти можуть перетворюватися й навіть «відриватися» від своїх традиційних консервативних призначень.

Символічна реальність мало зважає на простір, лінійність часу, гравітацію, швидкість світла і будь-які інші векторні процеси, використовуючи їх як свій пластичний ресурс. Вона дає змогу діяти у рамках можливостей, зумовлених не стільки фізичними законами, скільки виключно творчою спроможністю інтелекту. Усе недоступне у світі предметному тут доступне, усе обмежене фізичними константами і ресурсами, тут нічим, крім розумової втоми, не обмежене. Так відбувається умовне звільнення людини від залежностей, що накладаються на неї фізичними законами або матеріальними обставинами.

Як бачимо, одна з найважливіших властивостей символічної реальності полягає у тому, що вона дає змогу вільніше, ніж у «реальній реальності», комбінувати будь-які предмети і явища, прискорюючи або уповільнюючи їхній рух згідно з проектом уяви. Тобто найважливішою якістю символічної реальності є її здатність творити. В історичному плані творчість є результатом зростання свободи і автономності особистості, тобто вона виникає дещо з інших джерел, ніж повсякденна рутинна робота. Отже, творчість постає не з дотримання (повторення) існуючих правил і процедур, а із свідомого чи несвідомого їх порушення. Фактично вона походить з тієї соціальної аксіоматики, яка проявляється у двоїстості будь-якої нормативної системи. Творчість знаходить своє виправдання у визнанні тієї обставини, що більшості соціальних норм іманентно властива провокація їх порушення. Інакше кажучи, творчість припускає конкуренцію свободи і порядку, у якій свобода превалює над будь-яким status quo. Як помітив колись Е. Хемінгуей, «якщо письменник не може вчиняти із словами те саме, що вчиняють мультиплікатори або художник з лінією, то йому краще складати промови для політиків»².

Своєрідність творчої активності закладена у її мотиваційній суті. У наш час поняття творчості значно ускладнилося, а сама творчість

² Хемінгуей Л. Эрнест Хемінгуэй. Обреченный победитель. — Ц.: Центрполиграф, 2003. — С. 294.

перестала сприйматися лише як прояв людської винахідливості. Її спонукальний мотив пов'язаний не стільки із зовнішніми, скільки із внутрішніми потребами особистості. При цьому, як пише К. Палья, сексуальність і еротизм становлять сутнісну точку перетину природи і творчості. Через це аморальність, агресію, садизм і порнографію неможливо вилучити з контексту навіть великого мистецтва. Як і інші культурні спокуси, порнографію неможливо заборонити. Її заганяють в підпілля, але від цього вона лише зростає в ціні.³ Тут «не сон розуму народжує чудовиськ, а, швидше, прискіплива раціональність, яка страждає на безсоння».⁴

Право творчості або право інтелектуальної свободи ще донедавна відносно легко вкладалося в регулятивні можливості вітчизняного — конституційного чи цивільного законодавства. Йдеться, насамперед, про свободу слова у статті 34 Конституції України, про Закон України «Про інформацію» і «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», про відповідні розділи Цивільного кодексу тощо. Проте сьогодні під впливом глобалізації та інформатизації право творчості стає також підрозділом міжнародного права. Адже в ідеалі творчість — це нічим не обмежене інформування. Саме цією властивістю творчості породжується більшість її правових і політичних колізій. Право творчості поділяється на приватне авторське (національне і міжнародне) право, а також на публічне (національне і міжнародне) право інтелектуальної свободи. Останнє орієнтується на забезпечення як інтересів авторів, так і споживачів результатів творчості, її аудиторії.

Реакція громадськості й держави на творчу новизну залежить від ступеня непередбачуваності створеного артефакту, а також від комунікативної позиції його творця. З одного боку, вони змушені враховувати деструктивний щодо status quo потенціал творчості, з іншого, — ніщо так не дестабілізує творчість, як намагання обмежити її ментальними кордонами. У своєму ставленні до богемної влади завжди зазнає подвійного ризику: для неї небезпечний як надлишок, так і нестаток творчої свободи.

Інформаційні відносини виступають основним засобом прояву творчо-символічних процесів. Проте інформація — це новизна, яка має різний зміст для різних адресатів. Наприклад, «Гамлет» втілював один зміст у свідомості В. Шекспіра, інший — у свідомості акторів чи читачів п'єси, які сприймали її поза сценічним трактуванням. Те саме стосується неординарних за змістом картин Л.Фрейда чи Е.Шіле. В кожному разі характер інформаційної новизни визначається станом адресата, а не тільки творчим станом деміурга. Будь-яке інформаційне повідомлення є багатозаровим, а його «повний» зміст невичерпний.

Саме тому такими інфантильно-наївними виглядають намагання українських офіційних захисників суспільної моралі взяти під опіку творчо-символічний процес. Суттєво раніше з подібними ініціативами стикалися мало не всі ліберальні демократії світу. Неприпустимими вважалися колись навіть окремі сцени з «Месьє Верду» Ч. Чапліна, хоча американське дорослішання в цій ділянці відбулося, загалом, дуже швидко. Зокрема, оприлюднення творів Г. Міллера прийнято вважати кінцем американської моральної цензури.⁵ З часом Верховний Суд США захистив інтелектуальне самовираження навіть у випадках проявів «дурної та нестримної експресії». Добре усвідомлюючи суть проблеми, Суд визнав: «Те, що є вульгарністю для одного, служить лірикою для іншого».⁶ Втім, чи справді вимагає подібних прикладів наш актор Б. Бенюк?

За весь час існування людства лише поодинокі особистості зуміли створити видатні твори мистецтва. Тобто інформація сприймається символічною реальністю в мільйонах і мільярдах інтерпретацій, лише деякі з яких — рідкісні й непередбачувані — є такими, що вражають уяву. Відомо також, що великі витвори людського духу лише значенневими нюансами відрізняються від ремісничих підробок. Тому іноді геній чекає на визнання десятиліттями. За зізнанням Ч. Мілоша, щоб повною мірою розвинувся його талант, Європи виявилось замало. Все це показує, наскільки важливою є гранична

³ Палья К. Личины сексуальности. — Екатеринбург: У-Фактория, 2006. — С. 7, 12, 54.

⁴ Делез Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения. — М.: АСТ, 2007. — С. 179.

⁵ Див.: Речицкий В. Символическая реальность и право. — Львов: ВНТЛ — Классика, 2007. — С. 552.

⁶ Freedom of Speech Decisions of the United States Supreme Court. — San Diego, California: Excellent Books, 1996. — P. 170.

інформаційна відкритість, символічна свобода. Щоб гарантовано не зник у забутті геній Т. Шевченка — варто було б відпустити на волю мільйони кріпаків. Або: чи міг би відбутися Е. Уорхол, якби не існувало Манхеттену?

Отже, міра інформації завжди відносна і залежить від прийнятого ансамблю можливостей (станів) даної системи. Так, для багатьох формально освічених людей у посттоталітарних країнах твори філософів постмодерністів, так само, як і видатні полотна Д. Поллака, Б. Ньюмена або М. Рутко ще й досі не доносять свого повного змісту, бо вони були створені у ментальному реєстрі, недоступному для жителів на схід від «залізної завіси». Водночас логічним є те, що на пострадянському просторі виник спізнілий інтерес до артефактів (наприклад, фільмів Л. Ріфеншталь), які на Заході вже потрапили до художніх запасників. Наприклад, кияни є несприйнятливим до концептуальної фотографії, у той час як у Берліні ця художня форма є тривіальною.

Прийнято вважати, що ефективність символічної реальності прямо пропорційна кількості діючих у ній суб'єктів — відправників і одержувачів інформації (так реалізується принцип множинності); чистоті каналів інформаційного доступу (так реалізується принцип свободи); здатності суб'єктів інформаційних відносин здійснювати моральний вибір серед незліченних альтернатив (так формується етичний вектор). За даних обставин символічна реальність є *неконтрольованою* реальністю людської свідомості та уяви. І саме тому так неоднозначно складаються стосунки між символічним і предметним світом. На стадії формування і початкового усвідомлення себе як ноосфери, символічна реальність «боїться» сама себе. Саме тому в ній створюються інквізиційні системи ідеологічної закритості — від ВАК до «Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі». Проте, якою б обережною не була на початку символічна реальність, в дорослому стані вона потребує свободи вибору без патерналізму.

Розуміння даної обставини давно утвердилося у передових країнах, тому прибульцю з України легше стати читачем бібліотеки Конгресу США, ніж відкрити абонемент у своїй обласній бібліотеці. Адже за спрощенням доступу стоїть імператив: чим інтенсивніше експлуатується інформаційний носій, тим повніше розкривається зміст інформації, яка міститься в/на

ньому. Природа інформації не буває поганою чи хорошою, вона лише прагне оприлюднення. Тому інформаційне право тяжіє до того, щоб стати всесвітнім, принаймні євроатлантичним публічним правом. Призначення такого права — створити умови, у яких ефект інформування суспільства не можна передбачити чи організувати. Правильно організований інформаційний світ — це свідомо неупорядкованість, спонтанність. Суперечливі факти і те, що фактами взагалі не вважається — є однаковою мірою продуктами і знаряддям сучасних інформаційних відносин.

З подібної точки зору «парад сексуальних оболонок» (К. Палья), що його вчиняє індустрія моди, є не гіршим і не кращим від розповсюдження мисливської реклами сафарі. Просто мисливство як нераціональне полювання на тварин є улюбленим заняттям українського істеблішменту, а перегляд порнофільмів — формою споживання часу в середовищі богемі. З позицій Закону України «Про захист суспільної моралі», його нормативні обмеження «не поширюється на виробництво та розповсюдження документальних матеріалів, художніх творів літератури, мистецтва та культури, які визнані класичним чи світовим мистецтвом». Проте світове мистецтво буває грубим і жорстоким, що показують не тільки фільми Е. Уорхола чи Л. Бунюеля, а й експонати з галереї В. Пінчука. Як наполегливо доводить К. Палья, «мистецтво не має жодного відношення до моральності. Моральні теми можуть бути присутніми в мистецтві, проте лише як вторинні, тобто такі, що просто дозволяють зв'язати мистецький твір з конкретним часом і місцем».⁷ Просто українському законодавцеві поки що несила це зрозуміти.

Ширший від офіційного погляд на мистецтво демонструють мистецтвознавці. У їхньому середовищі лише «академічні критики <...> не помічають або свідомо ігнорують аморалізм, агресію, садизм, вуайеризм і порнографію великого мистецтва».⁸ Адже порнографія — це саме *тіньова сторона* мистецтва, а не тінь яку можна знищити світловим потоком. Як «візуальне віддзеркалення демонізму сексу і природи»,⁹ мистецтво не може бути однобоким.

⁷ Палья К. Личины сексуальности. — Екатеринбург: У-Фактория, 2006. — С. 47.

⁸ Там само. — С. 7.

⁹ Там само. — С. 54.

Його завдання — викривати й показувати драматизм людського життя, «реверсивність добра і зла, гуманного і антигуманного» водночас (Ж. Бодрійар). Все, що існує сексуально-еротичного в мистецтві, пояснюється еротизмом самої природи. Відтак, якщо мистець чесний, його уяву не стримати жодними моральними приписами чи пересторогами. Як згадує П. Фрістоун, «Фредді (Ф. Меркьюрі — В. Р.) був практичною людиною до мозку кісток. Нічого святого, чого не можна було торкнутися, [для нього] не існувало. Все йшло в діло».¹⁰

Очевидно, що витвори великого мистецтва сягають метафізичних глибин. Проте метафізика Заходу нагадує вольтову дугу, буквально пронизану сексуальною напругою. Цедобрепомітно на прикладі шедеврів Балтуса (С. Клосовські). З цього, власне, впливає вся амбівалентність сучасного мистецтва. З одного боку, мистецтво є високим і сакральним, з іншого — воно залишається одним із засобів розваги людей. Як підмітив В. Аллен, «Моцарт, Рембрандт, Шекспір — всі вони працювали в ім'я розваги, хоча остання й була розвагою дуже високого рівня».¹¹ Влада культури полягає в тому, що вона спокутує жахи, перетворюючи їх в екзистенціальну мудрість.¹² Проте можливим є й зворотній процес, все залежить від вектору зчитування.

Сьогодні, коли різноманітні дані і знання буквально виплескуються з наших комп'ютерів, влада намагається першою оволодіти інформаційними новинками. Адже саме це надає їй іміджу найкраще поінформованого суб'єкта. Вона також прагне просіювати інформацію, яка надходить до інститутів громадськості. Не секрет, що нині майже в кожній посттоталітарній країні склалося органічне протистояння суспільства і держави в інформаційній сфері. Іноді воно сягає рівня протистояння народного і державного суверенітетів.

На перший погляд, заборона пропаганди насильства чи розповсюдження порнографії мало впливає на загальну поінформованість. Проте насправді можливість офіційних інституцій контролювати медіа-простір означає

можливість контролювати будь-що. Контроль змісту тягне за собою ліцензування, ліцензування вимагає реєстрації, реєстрація передбачає офіційне визначення понять ЗМІ, цензури, інформації, журналіста тощо. Однак контроль — це рідний брат інтелектуальної стагнації, й тому в США символічний простір є вільним від подібних обмежень.

Зокрема, конгрес США не має права ухвалювати закони, якими обмежується свобода слова чи преси, причому не через всездозволеність, а внаслідок застосування філософії довіри до індивіда. Сполучені Штати підкоряються чіткому розмежуванню символічного і фізичного світів, з чого випливає одна з принципових якостей їх правової системи. В Америці закон практично не реагує на візуальні образи чи слова, проте жорстоко карає за практичні злочинні дії. Водночас тут не прийнято плутати поняття свободи і суспільної користі. Як казав колись І. Берлін, все є лиш тим, чим воно є: свобода — це свобода, а не рівність, порядність, справедливість, людське щастя чи втішена самосвідомість.¹³ Свобода цінується, бо вона багатofункціональна: мистецтву вона потрібна для того, щоб зберігати таємницю, науці — щоб повсякчас шукати і знищувати її (Д. Фаулз).¹⁴ Моралізаторство ж з цього приводу — улюблене заняття тоталітарних умів.

Захист суспільної моралі вимагає (принаймні назовні) раціонального підходу, а зваблення, як принцип, керується підсвідомим. Отже справжній діалог між ними неможливий. Втім, і з розумом не все аж так ясно. Адже свідомість, як писав Ч.С. Пірс, досліджена у наш час приблизно так само погано, як і матерія. Таємницею залишаються також відносини між ними.¹⁵ Зокрема, помічено, що застосування політичного розуму до аналізу мистецької ситуації спричиняє лише вульгарність. Цікаво, що саме «вульгарність людського серця і людської уяви» І. Бродський вважав найбільшим ворогом людськості у ХХ-му столітті.¹⁶ На думку А. Міхніка,

¹⁰ Фрістоун П. Фредді Меркьюри. — Екатеринбург: У-Фактория, 2008. — С. 109.

¹¹ Аллен В. Интервью. — СПб.: Азбука-классика, 2008. — С. 140.

¹² Кундера М. Нарушенные завещания. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — С. 238.

¹³ Див.: Dworkin R. Freedom's Law. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996. — P. 223.

¹⁴ Фаулз Д. Аристос. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. — С. 293.

¹⁵ Пірс Ч.С. Принципы философии. Т. 1. — СПб.: Философское общество, 2001. — С. 102.

¹⁶ Див.: Лосев Л. Иосиф Бродский: Опыт литературной биографии. — М.: Молодая гвардия, 2008. — С. 173.

хама завжди виказують «примітивні манери, простацький словник і мимовільна щирість, яка є дитям браку витонченої уяви».¹⁷ Щось стилістично подібне відчувається й у нашому Законі «Про захист суспільної моралі». Останнє не дивує, бо вульгарність часто існує на законодавчому рівні. Пересічний законодавець не розуміє, що «без «хаосу» немає пізнання», а «без часткової відмови від розуму не може здійснитися поступ».¹⁸ Він не пристане до «лікування студентів від реалізму» (К. Малевич), але прагнимо до «виробництва Нової Людини, до краю наповненої тирсою з державного тартака слів».¹⁹ Справді, дуже небагатьом освітянам таланить уникнути професійного зараження — на вибір: «цинізмом, стоїцизмом чи педантизмом», як писала М. Олбрайт.

Що ж стосується прикрої повсякденності, то тут важко не погодитися з Л. Колаковським, який свого часу писав: «Я не маю жодної симпатії до порнографії і не люблю фільмів, де «реальне кохання» <...> показано в усіх деталях. Але добре поставлене на ноги антипорнографічне законодавство є безнадійним і, що особливо важливо, дедалі безнадійнішим».²⁰ Причина такої оцінки полягає не в терпимості як такої. Бо варто лиш заглянути очевидному під підшивку, як виявиться, що «очевидність зовсім не така вже й очевидна, що світ насправді є дуже багатозначним і заплутаним, що всюди є «друга істина».²¹ Навіть в науці, писав П.Фейерабенд, «доцільно надати можливість схильностям йти проти розуму за будь-яких обставин, оскільки для науки саме це може виявитися корисним».²² Що ж до образотворчих мистецтв, то застосування у їхній репрезентації моральної оцінки рівнозначне позбавленню дерева кореневої системи. «Загальна декларація прав людини» 1948 р. каже, що кожен з нас має право шукати, отримувати і передавати інформацію та ідеї через будь-які медіа, безвідносно до кордонів.

¹⁷ Міхнік А. У пошуках свободи. Есеї про історію та політику. — Київ: Дух і Літера, 2009. — С. 495.

¹⁸ Фейерабенд П. Против метода. — М.: АСТ, 2007. — С. 180.

¹⁹ Колаковський Л. Мої правильні погляди на все. — Київ: Києво-Могилянська академія, 2005. — С. 218.

²⁰ Там само. — С. 38–39.

²¹ Там само. — С. 43.

²² Фейерабенд П. Против метода. — М.: АСТ, 2007. — С. 156.

Для нефахівців мушу нагадати, що це якраз морально-політична, а не юридична норма.

Між символічною реальністю і фізичним світом існує прірва, що показує різниця між фактом реального убивства і описом смерті героя в романі. Не менша різниця існує й між технологією виробництва дитячої порнографії та демонстрацією її віртуальних зразків. Це як з наркотиками — виробляти їх заборонено, індивідуально вживати — ні. Статистичної кореляції між виробництвом образів та їхнім споживанням не помічено. Обиватель споживає через телеканали десятки символічних убивств і згвалтувань на добу. Протягом року це число дорівнює тисячам, проте в реальному житті 90% телеглядачів нікого не гвалтують і не вбивають. З іншого боку, пишуть дослідники, постмодернізм — це не теорія і не предмет вибору, а культурна домінанта сьогодення, що вимагає переосмислення традиційних уявлень про зміст життя.²³ Правду кажучи, втрата серйозності («святкування Визволення у дотепній формі» — М. Кундера) почалося навіть суттєво раніше. В музиці нову естетику репрезентували І. Стравінський, Л. Яначек, Д. Мійо і Ф. Пуленк. В живописі першими ластівками «рідкого щастя, освяченого гумором» (М. Кундера) стали Х. Міро, П. Клейє, Р. Дюфі, Ж. Дюбюффе, А. Матісс і П. Пікассо.

Ще ширше пояснення пропонує для нас Ф. Джеймисон: «Якимось чином ми повинні піднести наш розум до того рівня, коли стане можливим розуміння того, що капіталізм є водночас і найліпшою річчю, яка будь-коли траплялася з людським родом, і найгіршою. Відступ від цього суворого діалектичного імперативу до більш комфортного стану прийняття моральних позицій (курсив мій. — В. Р.) є вкоріненним і вельми людським: утім, актуальність теми вимагає, щоб ми зробили хоч якесь зусилля для того, аби осмислити культурний розвиток пізнього капіталізму діалектично — як катастрофу і прогрес одночасно».²⁴ Наважуся скористатися з тези Ф. Джеймисона у найпростіший спосіб: хочемо мати непідробне модерне мистецтво на національних теренах — без терпимості до візуального насильства і порногра-

²³ Див.: Гендерная теория и искусство. Антология: 1970–2000. — М.: РОССПЭН, 2005. — С. 328.

²⁴ Джеймисон Ф. Постмодернізм або логіка культури пізнього капіталізму. — Київ: Курс, 2008. — С. 68.

фії нам не обійтися. Як зовсім недавно нагадала спільноті держсекретар США Г. Клінтон, хоча технології не займають конкретної позиції у боротьбі за поступ, переслідування користувачів Інтернету в Ірані, Саудівській Аравії, В'єтнамі, Єгипті та Китаї жодним чином виправдати не можна.²⁵

Не секрет, що вимога інформаційної свободи в США сприймається як банальність. Бо вроджений прагматизм Сполучених Штатів вже від початку зробив їх лідером у культурі відкритості. Саме тут було винайдено екстраординарний конституційний захист інтелектуальної свободи. Він полягає в тому, що в США свобода слова (інформації) трактується як *перед-політична* та *перед-правова* реальність. Спочатку свобода слова — потім політика і закони, причому реверс є майже неможливим. Тобто свобода слова в Америці апіорі не вважається предметом компромісу. Західна Європа є суттєво більш стриманою, проте і тут преса, телебачення, музеї, наукові лабораторії, університети, бібліотеки і підручники намагаються з випередженням задовольняти зростаючі інформаційні потреби. В Единбурзькому університеті в Шотландії, так само як і в Королівському університеті в Кінгстоні (Канада) студенти мають вільний доступ до творів Мао Цзедуна, Гітлера, Сталіна і С. Рушді. «Main Kampf» продається в університетських книжкових магазинах поряд з поезіями Петрарки. І це зрозуміло, бо як сказав колись О. Кромвель, людина ніколи не підніметься вище, якщо наперед знатиме, куди вона не збирається.

У наш час США виділяють кошти на ініціативи, що сприяють розширенню глобальної інформаційної свободи. Йдеться про технології, які дозволяють вийти за межі традиційних веб-сайтів у протоколі «http» (вони залежать від IP-адрес і їх можна заблокувати), і використовують більш невловимі «пірингові» (P2P) мобільні або супутникові форми зв'язку. Хоча в Конвенції про кіберзлочинність Ради Європи поширення дитячої порнографії трактується як злочин, в США розповсюдження «брудних картинок» сприймається не так однозначно. Адже, як пише Т. Гартон Еш, технології, за допомогою яких вдається ловити і карати педофілів, є тими

ж самими, якими користуються диктатури для визначення й ув'язнення дисидентів.

Нині Сполучені Штати уособлюють найвищий з існуючих у світі стандарт свободи слова. І стати лідером їм допомогла низка судових прецедентів. Наприклад, у справі *West Virginia Board of Education v. Barnet* (1943) Верховний Суд США застановив, що інтелектуальна свобода підлягає конституційному захистові навіть у тих випадках, коли на неї тиснуть фактори «національної єдності», «патріотизму» та «честі національного прапора». Сьогодні Перша поправка до Конституції гарантує американцям право публічно спалювати національний прапор. Для порівняння: стаття 65 Конституції України називає обов'язком громадян шанування державних символів.

У справі *Richmond Newspaper v. Virginia* (1982) Верховний Суд США визнав, що Перша поправка не дозволяє урядові хоч якось обмежувати існуючі інформаційні джерела. Крім того, вона забороняє офіційні утиски *будь-яких* ідей. Хоча адміністрація навчальних закладів і вирішує питання про те, які книги купувати в бібліотеку, вона не має права вилучати з бібліотек книги, придбані раніше. Перша поправка забороняє також увалювати закони, які б утверджували дух ортодоксії в навчальних аудиторіях. В Україні, нагадую, маємо офіційні грифи на підручниках — ситуацію мало не протилежну.

Рішення по справі *Miller v. California* (1973) дозволило американцям *абсолютно вільно* поширювати матеріали літературного, художнього і політичного змісту. У свою чергу, рішення по справі *Brandenburg v. Ohio* (1969) оголосило конституційними «абстрактні заклики до повалення уряду», якщо вони безпосередньо не спричиняють насильства. Принциповим положенням інформаційної доктрини США є також те, що право народу *одержувати* відомості визнається більш важливим, ніж право авторів їх виробляти (*Red Lion v. FCC*, 1969). В сучасних США та Європейському Союзі існує також законодавче визначення (США) та закріплення (США, Європейський Союз) академічної свободи. Для порівняння: в Україні цей правовий інститут практично не відомий.

Нині в США налічується близько 4000 коледжів та університетів. При цьому число ВНЗ у решті країн світу становило у 2007 р. 7768. В одному лише штаті Каліфорнія налічується 130 коледжів і університетів, і це при тому, що

²⁵ Див.: Гартон Еш Т. Ми, гуглофіли, хочемо глобальної дискусії про інформаційну свободу // Електронний ресурс: <http://zgroup.com.ua/print.php?articleid=3565>

у світі є лише 14 країн, які мають стільки ж або більше.²⁶ У часи жорсткої конкуренції з ЄСРП Сполучені Штати створили Інтернет — інформаційну мережу без цензорів, правил і норм.²⁷ Сьогодні його винахід неможливо переоцінити. Як заявив у 2003 р. інформаційний комісар з м. Бранденбург, жодна держава за жодних обставин не повинна обмежувати доступ до Інтернету. Хоча багатьом здається незносною думка про те, що зловмисники вживають Інтернет для здійснення злочинів, ще більш небезпечним є посягання на свободу всесвітньої мережі. Спокуса обмеження Інтернету є сильною, проте мільйони людей протестують проти регулювання інформаційного простору і вторгнення в особисту сферу.²⁸

В Україні постійно дискутується питання державного контролю за інформаційним обміном в Інтернеті, як і взагалі окремі аспекти політики інформаційного стримування. Перемогою громадянського суспільства стало у нас визначення поняття цензури в Законі «Про інформацію». Однак біда, вигнана дверима, невдовзі повернулася вікнами. Цензура померла, *vivat* «Національна комісія із захисту суспільної моралі»! Але чого можна чекати від країни, де право на придбання травматичної зброї для самозахисту мають лише журналісти, які працюють в *урядових або належних органах самоврядування (!)* ЗМІ. Якщо за статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини 1950 р. здійснення свободи самовираження може бути обмежене лише тоді, коли це є необхідним у демократичному суспільстві, то в українському конституційному законодавстві подібного застереження не існує.

Загалом, світ знає дві етики інформаційних відносин. У першій з них — етиці відкритості держава гарантує громадянам якнайширший доступ до інформації про все, що відбувається у світі. У другій — етиці закритості й інформаційного стримування державі належить роль найбільше поінформованого суб'єкта. Проте кінцевим результатом такого підходу є недовіра громадян до влади і страх перед нею. Крити-

ки такій державі не уникнути, і часто вона стає революційною. Переважання в державі тієї або іншої етики зумовлює тонус усіх дискурсів, які ведуться під її юрисдикцією.

Отже, дієво жити сьогодні — це означає жити, вільно розпоряджаючись всією існуючою інформацією. Наш час, казав Н. Вінер, є в такій же мірі століттям систем, які працюючи за принципом зворотного зв'язку, як XIX століття було століттям парової машини, а XVIII — століттям механічних годинників. Інформація стала квінтесенцією діяльного життя. Хто володіє більшим обсягом інформації, той приймає кращі рішення, середини тут не існує. Це, зокрема, означає, що діяльність «Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі» сприяє збільшенню соціальної інфантильності українців. Беручи всі ризики морального збочення на себе, вона тим самим позбавляє наших співгромадян життєвої сили.

Між тим, як писав свого часу Я. Корчак, хто хоче добре виховати дитину, той має починати з визнання її права на смерть. «Боячись, щоб смерть не забрала в нас дитини, ми забираємо дитину в життя; не бажаючи щоб вона померла, ми не даємо їй жити», — писав він для своєї *Magna Charta Libertatis*.²⁹ Життя, занотував у своєму щоденнику А. де Сент-Екзюпері, — це творча іскра, яка так запалює людину, що жодній логіці несила це пояснити.³⁰ У світі панує основний інстинкт, все підкоряється спокусі і всі це знають, починаючи з самих об'єктів дослідження, писали Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі.³¹ Втім, що означають культові фігури постмодерну для наших визнаних урядом мистців та інтелектуалів!

Знаний у світі філософ права Л. Фуллер писав, що якби йому довірили визначити безумовний принцип того, що можна назвати природним правом з великої літери, то він вказав би на можливість зберігати *цілісність засобів передачі інформації*, за допомогою якої люди обмінюються своїми враженнями, почуттями і бажаннями. Бо «мораль бажання», на його переконання, має промовляти в нас голосом не менш владним, ніж «мораль обов'язку». На

²⁶ Фридман Т. Плоский мир: краткая история XXI века. — М.: АСТ, 2007. — С. 312–313.

²⁷ Кайку М. Візії: як наука змінить XXI сторіччя. — Львів: Літопис, 2004. — С. 76–77.

²⁸ Див.: Свобода висловлювань і приватність, № 3, 2002. — С. 21.

²⁹ Корчак Я. Дитя людське. Вибрані твори. — Київ: Дух і Літера, 2007. — С. 42.

³⁰ Сент-Екзюпері, Антуан де. Записники: твори в 4 т., Т. 1. — Київ: Вид-во Жупанського, 2009. — С. 97.

³¹ Див.: Делез Ж., Гваттарі Ф. Анти-Едип: Капіталізм и шизофренія. — М.: АСТ, 2007. — С. 284.

користь цього промовляє й те, що символічний показ насильства чи порнографії на екрані, як стверджує наука, не впливає на статистику реального насильства в суспільстві. Відтак, найкращим виходом вкотре вбачається терпимість — стара ціна, що її сплячуть за відданість свободі.³²

Нині вважається, що у розпізнанні суті інформаційних процесів людству вдалося досягти значних результатів. Людям вдається розпізнавати інформацію, яка перебуває в інформаційному просторі не тільки у відкритому, а й у прихованому — згорнутому або архівованому стані. Тобто у наш час майже збулося пророкування С. Лема про «екстрагування» інформації з природи без посередництва мозку — людського або електронного, про її «виращування» і спонтанну еволюцію. Так або інакше, як вважає наукова еліта, для цивілізації «третьої хвилі» найважливішою сировиною є інформація вкупі з колективною людською уявою. Як нещодавно підкреслив у своєму виступі президент Б. Обама, головними цілями Сполучених Штатів залишаються *освіта і творчість*.

Загалом, інформаційна революція спонукає розбудовувати суспільство, базоване на цінностях, які суттєво відрізняються від загальноприйнятних. Нові підходи вимагають й нової підготовки. В цьому сенсі звертає на себе увагу те, що «моральні чи духовні голодомори набагато небезпечніші, ніж фізичні». Як писав А. Бобковський, суттю інформаційного конфлікту у ХХ-му столітті була боротьба між двома методами інформаційного споживання. «Одні хочуть іти вперед, хочуть догнати уяву (Америка), інші хочуть її вбити, спихаючи всіх на найнижчий рівень, хочуть «відвчити хотіти» <...> (Росія).³³ Втім, з огляду на інтенсивність книговидавництва у наш час, «відвчити хотіти» прагне не так Росія як бюрократизована Україна. Обсяги книговидавництва, різноманіття авторів у першому і другому випадках — не до порівняння. Сучасні люди живуть в «проміскуїтеті ідей» (М. Кундера)³⁴ з порнографією включно, а їхні потреби щодо гостроти та інтенсивності вражень

є настільки високими, що епоха Просвітництва сприймається нами майже як вік обскурантизму. З цього випливає необхідність «переглянути наше ставлення до міфу, релігії, магії, ворожби та всіх інших ідей, які раціоналісти хотіли б назавжди стерти з обличчя світу».³⁵

На думку Д. Сантаяни, «розум усвідомлює зло з такою ж готовністю й жадібністю, як і добро».³⁶ Останнє є цілком логічним, бо як інакше ми можемо зрозуміти обидві половинки світу? Як підказує з цього приводу І. Менухін, «не варто сподіватися на добродетель, яка не робить жодних поступок чортові. Завжди існує чорт, якому необхідно сплячувати. І деколи чорт повертає борг».³⁷ Крім того, урядове моралізаторство сприяє тому, що ЗМІ перетворюються на «машини, що виробляють простакуватість» (Р. Дебре). Світ символічних форм — це світ спокуси, виклику й інтелектуального зваблення. Але саме в такому вигляді він віддзеркалює людську могутність. «Світ виробництва володіє владою, але не могутністю: остання є атрибутом всесвіту зваблення», — переконує нас Ж. Бодрийар.³⁸ «Художник з обличчям капрала», «учений-сержант», «політик, що виструнчився в очікуванні наказу» — це не еліта, говорив Б.Кроче, а просто дурисвіти.³⁹

Відтак, найбільшу гарантію безпеки мають сьогодні країни, чий інформаційний стан відповідає граничним рівням відкритого спілкування. Жоден обсяг даних, переданих у сховища зі штампом «секретно», не захистить нас у світі, де рівень інформованості невпинно зростає. Як говорив ще Н. Вінер, для розуму не існує лінії Мажіно. Не дивно, що рівень соціального інтелекту нині визначається не стільки обсягом наявних у суспільстві знань, скільки їх «ентропією», можливістю швидкого обміну і передачі. Лише мільярди інформаційних трансакцій на всіх рівнях і за всіма векторами комунікації можуть перетворити знання на

³² Див.: Dworkin R. Freedom's Law. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996. — P. 219, 112.

³³ Бобковський А. Війна і спокій. Французький щоденник 1940–1944. — Київ: Критика, 2007. — С. 536.

³⁴ Кундера М. Неспешность. Подлинность. — СПб.: Азбука-классика, 2007. — С. 277.

³⁵ Фейерабенд П. Против метода. — М.: АСТ, 2007. — С. 299.

³⁶ Сантаяна Д. Характер и мировоззрение американцев. — М.: Идея-Пресс, 2003. — С. 88.

³⁷ Менухин И. Странствия. — М.: Колибри, 2008. — С. 65.

³⁸ Бодрийар Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту. — Екатеринбург: У-Фактория, 2006. — С. 22.

³⁹ Кроче Б. Антология сочинений по философии. — СПб.: Пневма, 1999. — С. 262.

чинник прогресу. Інформація є живою лише в її нескінченному перетіканні, вона має сенс лише доти, доки зберігає спроможність народжувати непередбачувані реакції в людині.

Політичні еліти, як відомо, ніколи не виступають проти новизни і прогресу. Але вони є вкрай обережними у своєму ставленні до реакцій населення, довірою якого їм випало заручитися. Дозуючи інформацію, вони прагнуть тримати ситуацію під контролем. Проте насправді вони заповнюють вибухонебезпечною «вугільною сумішшю» політичну свідомість людини. Оскільки інформація за своєю рухливістю є подібною до ртуті, рано чи пізно в країнах з обскурантистською інформаційною політикою відбувається справжнє сходження лавин. Несподівано відкривається барвистість і розмаїття світу, які приголомшують людей, вихованих при тьмяному світлі інформаційного недоїдання. Здібна молодь почувається ошуканою, а освітні системи раптом відхрещуються від міфологем на зразок: конституція П. Орлика — перша конституція у світі.

Основне нововведення теорії засобів комунікації у порівнянні зі старими теоріями влади, писав Н. Луман, полягає в тому, що вона не схильна приписувати владу жодному з традиційних суб'єктів владних відносин. Бо в інформаційному плані влада — це лише керована кодом комунікація. Тобто влада — це угода про те, як одні речі і явища мають співвідноситися з іншими явищами і предметами. За угодою (кодом) вся інформація, що надходить в суспільство, автоматично групується в наперед визначені рубрики суспільної свідомості. В цьому плані політичні системи бувають відкритими на рівні вільного притоку інформації, але закритими для переоцінок коду (такими є авторитарні країни). Вони можуть бути закритими для переоцінок коду одночасно із закритістю для зовнішніх інформаційних потоків (таким є тоталітаризм). Найкращим, однак, таланить бути відкритими як для вільного припливу інформації, так і для переоцінок коду (політичний лібералізм). В цьому плані Україна донедавна перебувала у щасливому стані фактичної інформаційної дезорганізації, хаосу орієнтирів і плутанини пріоритетів, що парадоксальним чином забезпечувало їй прийнятну політичну реальність. Мабуть, багатьом знайомий образ ефективної демократії у Ч. Мілоша: незграбний баркас, моряки якого гребуть, куди заманеться і галасують всіма можливими мовами...

Очевидно, що в умовах інформаційної відкритості соціум перетворюється на систему, сприйнятливую до різноманітної творчості. За подібних обставин політика вимагає не стільки визначення мети, скільки гармонізації і коригування спонтанної активності. Гарантування свободи замість порядку є, до того ж, більш приємною і вдячною справою. Адже тоді політикам вітер частіше дме у спину. В умовах інформаційної свободи державна політика, власне кажучи, тільки й стає справжньою політикою. Її успіх залежить не стільки від консолідованих дій спільноти, скільки від гри різноманітних сил, ступеня досконалості дорадчих практик. Подібна система вимагає чіткого розмежування держави і громадянського суспільства як знаково-символічного середовища, де нуртує інформація в її повному різноманітті.

Як колись записав у своєму щоденнику А. де Сент-Екзюпері, «життя бере з води, якою його поливають, солі, яких воно потребує. Просто треба щоб вода текла».⁴⁰ Те саме стосується й інформаційного споживання. Ч. Мілош загострив метафору, підкресливши, що інтелект (на відміну від тіла) живить переважно чуттєва матеріальна субстанція — бойні, госпіталі, кладовища й порнофільми. Матеріалізм пригнічує, рятує ж нас розум, що вільно ширяє над людськими змаганнями. Можливо, тому Бог і зробив наш світ таким цікавим і принадним.⁴¹ В іншому місці письменник додає: «Я думаю, що всі справжні інтелектуальні таланти подібні до орхідей, що живляться соком дерев, що струхлявіли і зогнили».⁴² Проте, навряд чи подібний погляд на речі здатен надихнути українських сенсімоністів.

Будь-яке інформаційне повідомлення має різний обсяг для різних одержувачів. З цього витікає, що поєднання тексту і контексту може створювати нові інформаційні сутності. Сама по собі здатність інформації продукувати нову інформацію (у термінах нерівноважної термодинаміки — породжувати автокаталітичні кільця) була відома ще задовго до перших публікацій з синергетики. Фактично створенням нової інформації «з нічого» є вся історія життя

⁴⁰ Сент-Екзюпері, Антуан де. Записники: твори в 4 т., Т. 1. — Київ: Вид-во Жупанського, 2009. — С. 196–197.

⁴¹ Див.: Мілош Ч. Придорожній песик. — Львів: Літопис, 2001ю — С. 18.

⁴² Milosz C. Native Realm. — N.Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2002. — P. 118.

на Землі, а принципова можливість самоконструювання інформації не тільки у світі математичних абстракцій, але й у фізичному світі вважається нині доведеною. При цьому інформація та знання дуже нагадують фондову біржу: чим більше ви хочете бути впевненими, що не втратите свої статки, тим меншими є ваші шанси заробити хоча б щось.⁴³ Втім, найбільшу інформаційну проблему сьогодення становить функціонування інформаційних «големів».⁴⁴

Щоб створити голам, схему штучного інтелекту проєктують на систему, елементами якої виступають окремі індивіди, групи людей і комп'ютери. Отриманий об'єкт за своїми властивостями є апсихічним і нагадує описаного колись Т. Гоббсом Левіафана. Сучасне розуміння голема як штучного інтелекту, логічними частинами якого є люди, замкнені в закриту ієрархічну систему, є добре відомим.⁴⁵ Як інформаційні об'єкти, големи поводяться доволі просто. Їхня активність зводиться до інформаційного живлення, розширення сфери контролюваного впливу, зберігання й примноження своєї елементної бази. Типовими големами є громадські об'єднання, партії, парламентські фракції, урядові комітети, комісії і навіть національні держави в цілому.

Проблема големів полягає у тому, що вплив до них нової інформації є умовою їхньої життєдіяльності і фактором ризику водночас. Големі жадібні до новизни, але самі воліють бути в інформаційному сенсі скупими. Тоталітарні інформаційні големи буквально схибнуті на інформаційній безпеці. Якщо національна держава виступає як авторитарний голам, це завжди помітно. Подібне явище супроводжується цезурою, стандартизацією в системі науки і освіти, обмеженням доступу до Інтернету, а також нудьгою і моралізаторством в ефірі.

Навпаки, інформаційний хаос (какофонія) є вищою формою організації у порівнянні з інформаційною ієрархією та порядком. Саме тому високорозвинені големи виявляють терпимість до броунівських траєкторій інформаційних сполучень. Однак за глибшої постановки проблеми

вона виявляється нерозв'язною. Хоча големи можуть усвідомлювати корисність і необхідність інформаційної свободи, проте на практиці вони прагнуть ніби стати над нею. Бо для големів індивід — це засіб, а не мета, незважаючи на всі аргументи І. Канта. Тому здорові інформаційні стосунки не можуть обмежуватися големи і потребують «розділених» (Д. Рісмен) індивідів.

Големі не є творчими суб'єктами, а індивіди народжуються такими від початку. Символічна реальність — це реальність людини, вона використовує чинник різноманітності як творчо-експериментальний принцип, големи ж його зневажають. Однак найбільш загрозовий сценарій може виникнути тоді, коли големи претендують на заміщення собою всього символічного простору. З іншого боку, саме ця претензія позбавляє їх останнього можливого виправдання в очах індивіда. Символічна реальність використовує і передає знання, не ставлячи символ вище означуваного. Големі ж, навпаки, сповідують культ символу. Символічна реальність існує як нескінченний і вільний обмін дискурсів, големи ж мають тенденцію зводити дискурси до «ефективних рішень». Голам — це скалок символічної реальності, обмежений політичними, адміністративними або іншими організаційними рамками. Він протистоять символічній реальності як частина — цілому, як порядок — свободі, як монотеїзм — політеїзму. Фактично вся історія Закону України «Про захист суспільної моралі» і створеної на його основі «Національної експертної комісії» є прикладом боротьби голема з живим початком.

Усвідомлюючи гірші наслідки інформаційного авторитаризму, Ж. Ліотар писав, що «погодитися з тим, що головна роль знання — бути необхідним елементом функціонування суспільства і діяти із зайнятого ним місця, можна тільки у тому разі, якщо ми погодимося вважати соціум великою машиною». Інакше кажучи, «ми можемо враховувати його критичну функцію і намагатися орієнтувати його поширення в цьому напрямку, тільки якщо визнаємо, що суспільство не є інтегральним цілим і що воно продовжує дотримуватися принципу заперечення. Альтернатива видається прозорою: однобічність або двоїстість, органічно властива соціальному, функціоналізм або критицизм знання».⁴⁶

⁴³ Див.: Анкерсмит Ф. Возвышенный исторический опыт. — М.: Европа, 2007. — С. 49.

⁴⁴ Голам (Golem) — тут: штучно сконструйована символічна репрезентація людини.

⁴⁵ Див.: Лазарчук А., Лклик П. Голам хочет жить // Мир Internet, № 10, 2001.

⁴⁶ Ліотар Ж. Состояние постмодерна. — М. — СПб.: Алетея, 1998. — С. 4–41.

Правильне розуміння ролі інформації та інформування у контексті символічної реальності призводить до того, що інформаційний обмін і дискусії розглядаються в якості засобів виробництва аргументів, за допомогою яких підкріплюються або заперечуються ті або інші претензії на значущість. Проте найбільш важлива частина інформування — передача сигналів, які допомагають поширювати людські почуття і здібності з одного кінця світу на інший. Як зауважує з цього приводу Н. Вінер, це вкотре глибоко занурює нас у питання про людську індивідуальність і бар'єр, який відокремлює одну людину від іншої. Тому в сучасному суспільстві має бути створена можливість дослідження всіх елементів інформації, а також усіх аспектів її можливих обмежень із значно більшою зрілістю й об'єктивністю думки, ніж це мало місце в часи Н. Макіавеллі.

Західні суспільства, на які в Україні прийнято посилалися, є суспільствами, де прийнято поважати права людини. Проте, перш ніж людина змогла вибороти ці права, вона мала сформуватися в якості самодостатнього індивіда. Останнє, як писав М. Кундера, не могло здійснитися без досвіду європейських мистецтв, які навчили людей виявляти щире зацікавлення іншими і розуміти істини, які суттєво відрізняються від загальноприйнятних.

Відтак, якщо Україні й потрібна якась національна урядова комісія, то це мала б бути комісія для запровадження подібних до «Chapters», «Border's Books and Music», «Barns and Nobel» або «Tower Records» книжкових та аудіо-відео магазинів. Для початку нашій країні не зашкодив би хоч один університет, побудований за принципом академічної свободи, хоч одна справді високого гатунку наукова бібліотека. Натомість, поки що ми маємо ситуацію, коли директор Інституту філософії ім. Г. Сковороди Національної академії наук України займається викоріненням садомазохізму. Але ж мистецьку продукцію не можна «нормалізувати», бо творці за визначенням є моральними скандалістами! Саме завдяки їм життя наповнюється збудливими образами, які відповідають таємним бажанням нашого серця. Що ж стосується людей іншої породи, то хіба заборониш, як колись сказав І. Менухін, «банці консервованої квасолі прагнути до самоствердження»?

7 лютого 2010 р.

Оксана Нестеренко

ЧИ МАЄМО ПРАВО ЗНАТИ, НА ЯКИХ УМОВАХ І КОМУ ПЕРЕДАЄТЬСЯ ЗЕМЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ?

«У повітрі зависли брехня і недомовки».

Анджеј Бобковський

Останніми роками громадськість, нарешті, зацікавилась, яким чином органи місцевого самоврядування здійснюють управління її майном. Але у представників органів місцевого самоврядування ця цікавість радощів не викликає. І звітувати вони категорично не бажають, знаходячи різні, іноді дотепні, іноді зовсім безглузді приводи, щоб не надати інформацію. Серед найбільш поширених аргументів відмов у наданні рішення про передачу певних земельних ділянок є твердження, що рішення про виділення земельних ділянок «містять персональні дані про особу, а тому не можуть бути надані». Дійсно, аргумент цікавий, але не витримує критики.

Інформація про виділення земельних ділянок, що є власністю територіальної громади, є відкритою, суспільно значущою інформацією. Відповідно до ст.ст. 142, 143 Конституції України, саме територіальна громада є власником землі, що їй належить, а органи місцевого самоврядування, зокрема, місцеві ради лише здійснюють управління нею. Тобто у вирішенні питання про виділення певної земельної ділянки місцеві ради діють лише як представники територіальної громади. Таким чином, будь-яке рішення про виділення земельної ділянки в оренду чи в безоплатне користування та інше — це, фактично, угода, яка укладається між територіальною громадою (жителями села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міст) і суб'єктом, який отримує цю земельну ділянку. А міська рада в цій угоді є лише представником територіальної громади. Навряд чи можна уявити ситуацію, коли власник (у нашому випадку — територіальна громада) певного майна погодиться віддати земельну ділянку особі (фізичній чи юридичній) у разі, якщо йому не відоме навіть її ім'я чи найменування. І навряд

чи він дозволить своєму представнику (в нашому випадку — місцева рада) заключити угоду з цією невідомою особою, бо ціна питання є досить великою. Ця позиція знаходить своє підтвердження у Конституції України, де зазначається, що «Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності...» (Стаття 143).

Зрозуміло, що в переважній більшості випадків це управління майном здійснюють утворені нами органи місцевого самоврядування, адже технічно не можливо, щоб територіальна громада в кожному конкретному випадку вирішувала питання про виділення землі. Саме для цього й обираються місцеві ради. Однак, це також означає, що ми (територіальна громада) повинні бути проінформовані, як саме ведуться наші майнові справи і, власно кажучи, кому і на яких умовах передається земля, яка належить територіальній громаді. Отже, якщо переходити на мову інформаційного законодавства, ця інформація є суспільно значущою. Такий висновок впливає, зокрема, із Закону України «Про місцеве самоврядування». Відповідно до ст. 1 цього Закону «право комунальної власності — право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування». Необхідно також звернути увагу на ч. 3 ст. 16 цього Закону, в якій зазначається, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад». Тобто право комунальної власності (до комунальної власності відноситься, зокрема, й земля) належить саме територіальній громаді, а не місцевим радам. І саме територіальна громада має право: а) володіти; б) доцільно, економно і ефективно користуватися і в) розпоряджатися нею на свій розсуд і в своїх інтересах, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Отже, дійсно територіальна громада делегувала це право органу місцевого самоврядування, але це зовсім не означає, що

вона делегує право приховувати інформацію відносно такого управління!

Підтверджує цю позицію ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування», де зазначається, що саме «сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, цим та іншими законами».

Отже, місцеві ради не виступають в якості власника при вирішенні питань відносно передачі земельних ділянок, а лише представляють відповідні територіальні громади та здійснюють свої функції від імені територіальної громади та лише в її інтересах. Таким чином, з цієї норми органічно випливає, що всі рішення Рад повинні бути доведені до відома територіальної громади, щоби ця громада, як власник, могла зробити висновок наскільки рада діяла в його інтересах. Вона повинна мати вичерпну інформацію про дії свого представника. Тобто діяльність міської ради повинна бути гласною (ст. 4 «Основні принципи місцевого самоврядування»), адже серед принципів, які є основою місцевого самоврядування, є принципи гласності, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб. Тобто знов таки законодавець підкреслює, що за всі свої рішення та угоди місцева влада повинна звітувати перед територіальною громадою.

Взагалі твердження органів місцевого самоврядування, що прізвище, ім'я, по-батькові — це персональні дані, суперечить ст. 23 Закону України «Про інформацію», оскільки відповідно до зазначеної статті основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження¹. Тобто в законі про прізвище, ім'я, по-батькові взагалі не йдеться. Така позиція є цілком логічною та правильною, адже прізвище, ім'я та по-батькові є загальновідомими даними про

¹ Стаття 23 Закону України «Про інформацію»: «Інформація про особу — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження».

особу, тобто основною (відкритою) інформацією про особу, а у ст. 23 Закону України «Про інформацію» мова йде про персональні дані, які є інформацією з обмеженим доступом. Проте більш доцільно передбачити, що прізвище, ім'я та по-батькові є відкритою інформацією про особу. До речі у законопроекті «Про внесення змін до Закону «Про інформацію»² (zareestrovаний у Верховній Раді України 15.05.09) це передбачено.

А для тих, у кого виникає спокуса скористатись рішенням Конституційного Суду України від 30.10.1997 № 5-зп «у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка)», і сказати, що прізвище, ім'я, по-батькові підпадає під «інші персональні дані», хочемо зауважити таке: навіть якщо так тлумачити рішення Конституційного Суду України (хоча це груба помилка), все одне рішення повинно надаватися за запитами, а також бути оприлюдненим, бо інформація, кому, скільки і на яких умовах було надано майно територіальної громади, безумовно, є **суспільно важливою інформацією**. До речі, це рішення Конституційного Суду України містить виключення із загального правила щодо заборони поширювати конфіденційну інформацію про особу без її згоди, а саме, дає можливість це робити у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав та свобод людини.

Саме таке виключення міститься у останній частині ст. 30 Закону України «Про інформацію»: «Інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист». Іншими словами, у випадку, коли відомості є інформацією з обмеженим доступом, але є суспільно значущими, вони можуть бути оприлюднені.

Якщо ж вести мову про рішення, які дійсно містять персональні дані, а саме, адресу чи ідентифікаційний код (хоча у тих рішеннях,

які я бачила, були зазначені лише прізвище, ім'я, по-батькові, або найменування юридичної особи), все одне такі рішення мають бути доступні громадськості, бо земля є власністю територіальної громади, а не органів місцевого самоврядування. Єдине, що можна їм порадити — скористатись Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи Rec (2002) 2 від 21.02.2002 р. «Про доступ до офіційних документів», згідно з якою, якщо до певної частини вміщеної в офіційному документі інформації застосовується обмеження, то орган державної влади повинен, тим не менш, надати всю іншу інформацію, що міститься в документі. Кожен випадок невідкриття інформації має бути чітко визначений. Отже, якщо в рішенні містяться персональні дані, повинна надаватися копія рішення в якій ці персональні дані будуть закреслені так, щоб їх не можна було прочитати.

У будь-якому разі органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати рішення про виділення земельних ділянок за запитами, а також оприлюднювати їх на своїх офіційних сайтах (хочемо нагадати, що розміщення відповідних рішень на сайтах не позбавляє обов'язку надавати цю інформацію за запитами), бо ще раз наголошуємо: відповідно до Конституції України саме територіальна громада, а не органи місцевого самоврядування, є ВЛАСНИКОМ землі.

Хочемо також дати пораду органам місцевого самоврядування одразу відбирати у фізичних чи юридичних осіб, яким вони передають земельні ділянки, заяву, що вони не заперечують, що їх ім'я чи найменування будуть поширені.

Євген Захаров

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНТЕРНЕТІ: NISI ET NUNC!

Нові інформаційні технології кардинально змінили картину спілкування людей, і очікуються ще більші зміни. У той же час право не поспіває за стрімким розвитком технологій,

---

² Законопроект про внесення змін до Закону України «Про інформацію» розробив конституційний експерт Харківської правозахисної групи Всеволод Речицький.

які відразу й осмислити непросто. Оскільки природа людини не змінюється, нові технології несуть не тільки небачені можливості для інтелектуального і технічного прогресу, але й несподівані засоби і способи здійснення злочинів. Виникають також нові загрози правам людини. Тому видається надзвичайно важливим осмислення сутності інформаційних суспільних відносин у нових умовах і формулювання нових гарантій прав людини. Хоча уявлення про цивільні і політичні права і свободи — право власності, право на приватність, свободи думок, совісті, слова, інформації, друку, зібрань, асоціацій та інших — суттєво змінилися з появою Інтернету, концепція дотримання прав людини й основоположних свобод залишилася незмінною. Втручання держави у здійснення права (свободи) повинне ґрунтуватися на законі, переслідувати обумовлену законом мету і бути «необхідним у демократичному суспільстві», зокрема, відповідати «гострій суспільній необхідності». При цьому закон, на підставі якого обмежується те чи інше право, повинен бути доступним, передбачуваним і містити адекватні й ефективні гарантії проти зловживань. Зміст усіх перерахованих тут оціночних понять повинен визначатися судом.

На мій погляд, навіть побіжний огляд адміністративної практики щодо Інтернету в нашій країні свідчить, що втручання української держави, як правило, не ґрунтується на законі й аж ніяк не є необхідним. На жаль, ця практика дедалі більше прагне походити на російську, білоруську, узбецьку та інші пострадянські моделі. Держава вперто хоче взяти під свій контроль реєстрацію імен у доменній зоні .ua. Вона прагне монополізувати інформаційний ринок, впровадивши ліцензування всіх телекомунікаційних послуг, і перетворити «Укртелеком» у «провайдера провайдерів». Держава хоче контролювати інформаційний обмін, вимагаючи від операторів встановлення обладнання для моніторингу телекомунікацій, та ще й за їхній рахунок. Держава поділяє провайдерів на «правильних» і «неправильних», вимагаючи від державних органів підключатися до Мережі тільки через «правильних» провайдерів. Держава хоче реєструвати електронні адреси, усі сайти, додавши їм статусу засобів масової інформації, і Бог знає що ще у своєму невгамовному бажанні захистити інформаційну безпеку і контролювати геть усе. Кожне твердження цього абзацу

можна було б детально розібрати і показати, як саме держава порушує фундаментальні права і свободи¹.

Тому першочерговим напрямком правового регулювання Інтернету я б назвав розробку законів, що захищали би права людини від необґрунтованого і непропорційного втручання держави в інформаційну сферу. Потрібна повна переробка базового закону «Про інформацію», що був прийнятий ще в доінтернетівську еру. Гостро необхідний закон про захист персональних даних, що забезпечив би можливість приєднання України до Конвенції № 108 Ради Європи «Про захист прав особи у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», відповідав би вимогам Директив ЄС №№ 95/46, 97/66 і інших європейських документів про захист персональних даних і став би базою для гарантій інформаційної приватності у всіх галузевих законах, що не менш гостро мають потребу у відповідних змінах — «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про єдиний реєстр фізичних осіб — платників податків», «Про комунікації» і багатьох інших.

Зупинимось докладніше на проблемі моніторингу телекомунікацій². Злочинність стала набагато витонченішою, беручи на озброєння інформаційні технології, і, природно, поліція і спецслужби повинні володіти адекватними можливостями для запобігання і розслідування злочинів. Тому заперечувати можливість моніторингу телекомунікацій просто безглуздо. Однак повинні діяти механізми громадського контролю, що ставили б заслін зловживанням. Зокрема, необхідно зробити процедуру зняття інформації з каналів зв'язку більш прозорою, впровадивши норму про обов'язкове інформування особи, чії повідомлення перехоплювалися, після закінчення перехоплення та ознайомленні особи з перехопленими матеріалами, що не містять відомостей, що становлять державну таємницю (подібні норми містяться в законах Німеччини, Австрії й інших країн). Необхідно запровадити також щорічний звіт правоохоронних

¹ Див., наприклад: Роман Романов. Інтернет в Україні в контексті відносин людини, суспільства і держави. // Свобода висловлювань і приватність, № 3, 2002. — С. 4–20.

² Євген Захаров. Без права на приватність? // Свобода висловлювань і приватність, № 3, 2003. — С. 9–15.

органів про використання оперативно-розшукових заходів у вигляді зняття інформації з каналів зв'язку, у якому обов'язково зазначалися б загальна кількість наданих судом дозволів, їхня систематизація за підставами та аналіз ефективності таких заходів.

Зауважимо, що багато відносин в Інтернеті, що наша держава прагне регулювати, у країнах Європейського Союзу, куди так хоче потрапити Україна, та США є предметом саморегуляції. Тому розробка і реалізація ініціатив із саморегуляції відносин в Інтернеті — це другий магістральний напрямок правового регулювання Інтернету, тісно пов'язаний із першим.

Як вказує Віктор Наумов³, ключовими проблемами правового регулювання є проблема юрисдикції відносин у Мережі і проблема відповідальності провайдерів. Можна уявити інформаційні відносини як ланцюжок, що складається як мінімум з п'яти елементів: користувач — провайдер 1 — інформаційний ресурс — провайдер 2 — власник ресурсу. При цьому елементи ланцюжка можуть знаходитися у сфері юрисдикції різних країн. Тому можна розглядати п'ять варіантів правового регулювання за законодавством країн проживання користувача, власника, місцезнаходження ресурсу і місцезнаходження провайдерів. Природно виникає питання: правова система якої держави повинна застосовуватися в спірних питаннях, юрисдикція якої держави поширюється на ті чи інші інформаційні відносини? Відповіді на це питання у загальному вигляді не існує, але на працювана чимала судова практика. У цілому наявність такого складного сплетіння протиріч великою мірою зводить нанівець традиційну для пострадянського простору практику встановлення контролю над суспільними відносинами.

Нагадаємо, що спроби регулювати інформаційний обмін в Інтернеті диктаторськими режимами М'янми і Північної Кореї призвели до повної заборони користування Мережею. Ці приклади повинні послужити уроком для українських органів влади.

Оксана Нестеренко

ЩО ОЗНАЧАЄ НАКАЗ «ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ»?

Управління освіти
Святошинської районної
в м. Києві державної адміністрації
Вих. № 14 від 22.04.2010 р.

Про призначення відповідальних за надання інформації

На виконання доручення Київського міського голови від 02.04.2010 р. № 30341 щодо посилення уваги керівництва Адміністрації Президента України до інформації, яка стосується міської влади, підвищення якості інформаційно-аналітичних матеріалів про суспільно-політичні та резонансні події у місті та районах, зокрема надання щоденної оперативної інформації про перебіг у районі, —

НАКАЗУЮ:

1. Призначити відповідальним за надання щоденної інформації по управлінню освіти методиста НМЦ Белінського Олега Валентиновича.
2. Методисту НМЦ Белінському О.В. надавати відділу внутрішньої політики держадміністрації на електронну адресу або факсограм т.: 424-73-02 на наступний день після проведення заходів (до 11.00) інформаційно-аналітичні матеріали.
3. Першому заступнику начальника РУО Борушевській УТ. довести даний наказ до відома керівників закладів освіти.
4. Керівникам закладів освіти:
  - 4.1. Видати наказ по закладу освіти про призначення відповідального за надання інформації.
  - 4.2. Надавати управлінню освіти за т.: 274-97-06 на наступний день після проведення заходів (до 10.00) інформаційно-аналітичні матеріали про проведення у закладі освіти виховних та культурних заходів, нарад за

³ В. Наумов. Право и Интернет: очерки теории и практики. — М.: Книжный дом «Университет», 2002. — 432 с.

участю керівника закладу, зустрічей з представниками трудових колективів та громадських об'єднань тощо.

5. Контроль за виконанням даного наказу покласти на першого заступника освіти Борушевську У.Т.

Коментар «ПЛ»:

Старший брат смотрит на тебя

Оруел, «1984»

«Не виключено, що за кожним слідкують цілодобово... Залишалося жити... з усвідомленням того, що кожне твоє слово підслуховують і за кожним твоїм рухом поки не вимкнуте світло спостерігає міністерство правди, яке відповідає за інформацію, освіту, відпочинок та мистецтво». Цей уривок із твору Оруела «1984» — перше, що спадає на думку після ознайомлення з Наказом Управління Освіти Святошинської районної в м. Києві державної адміністрації «Про призначення відповідальних за надання інформації». Адже відповідно до цього наказу в управлінні освітою, а також у кожному навчальному закладі повинні бути призначені відповідальні за надання інформації, яка стосується міської влади, а також інформаційно-аналітичних матеріалів про суспільно-політичні та резонансні події у місті та районах, зокрема надання щоденної оперативної інформації про їх перебіг у районі. Мотив видання цього наказу простий: «посилення уваги до означеної інформації з боку адміністрації Президента України» (цитата дослівна). Із Наказу важко зрозуміти, яка сама інформація цікавить Адміністрацію Президента України, — чи то інформаційно-аналітичні матеріали про проведення у закладах освіти виховних та культурних заходів, чи то інформація про будь-які події, які відбуваються в районі та дискусії з цього приводу серед вчителів, учнів, батьків. Ще важче зрозуміти, яке відношення адміністрація Президента України¹ має до освітян, а також встановити, який взаємозв'язок

існує між навчанням дітей та політикою, яку проводить Президент. І чому і заради якої мети освітяни зобов'язані інформувати про кожний крок і висловлювання колег, учнів та їх батьків? І зовсім не зрозуміло, невже таке можливо в демократичній країні?

Проте із наказу зрозуміло, що збоїв у наданні інформації не повинно статися, адже всім керівникам учбових закладів наказується (зверніть увагу, не рекомендується, а саме наказується) призначити у кожному закладі освіти відповідального за надання відповідної інформації, яку останні повинні будуть надсилати до управління освіти, а відповідальний за надання інформації в управлінні освітою, як впливає із наказу буде відправляти відповідну інформацію до **відділу внутрішньої політики державної адміністрації**.

Отже, складається враження, що влада переконана в прийнятності моделі державного управління за, якою держава має право бути тотально присутньою у всіх сферах суспільного життя. Але хочемо нагадати, що держава з такою моделлю управління – це тоталітарна держава. Тому такий крок навіть на місцевому рівні можна вважати зазіханням на конституційний устрій України та принцип верховенства права, який проголошений Конституцією України, а також є порушенням з боку держави конституції самих громадян, тобто їх свободи (автономності від держави), зокрема свободи вільно висловлювати свої думки без побоювання бути покараними за критику державної політики.

Взагалі можна сказати, що цей наказ не відповідає як Конституції України, так і Законам України «Про освіту», «Про інформацію», оскільки:

- 1) Відповідно до ч. 2 ст. 19 «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», а в даному разі управління освітою вийшло за межі власних повноважень, що передбачені законодавством, адже до повноважень, які здійснює управління освітою, належать повноваження, спрямовані на забезпечення розвитку мережі навчальних закладів та установ, організації системи освіти, зміцнення їх матеріальної бази, господарське обслуговування;

¹ Нагадуємо, що адміністрація при Президенті України за статусом є лише дорадчим органом і за логікою повинна займатися організацією роботи Президента, а не організацією роботи шкіл.

здійснення соціального захисту працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді, створення умов для їх виховання, навчання і роботи, а також інші управлінсько-господарські функції, спрямовані на створення матеріальної та методичної бази для закладів освіти. А повноваження щодо збору інформації, яка стосується міської влади, а також інформаційно-аналітичні матеріали про суспільно-політичні та резонансні події у місті та районах з метою інформування про ці події відділ внутрішньої державної політики жодним чином не стосуються функцій і завдань, які повинно виконувати управління освіти. Безумовно, можна дорікнути автору цієї публікації, що принаймні для виконання цілої низьки повноважень, які передбачені Законом «Про освіту» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про Головне управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації» потрібна інформація. Втім, така аргументація не дуже переконує, адже із наказу не вбачається, що ця інформація буде спрямована до управління освіти і науки Київської міської держадміністрації, наприклад, з метою аналізу стану освіти. Як впливає з наказу, інформація буде акумулюватися у *відділі внутрішньої політики державної адміністрації, тобто відділі, який взагалі не має відношення до питань освіти (для цього існує управління освіти у м. Києві), а крім цього, інформація, яку вимагають надавати, жодним чином не стосується питань освіти;*

- 2) Можна сказати, що, видавши цей наказ, управління освітою порушило навіть законодавство про працю, адже відомо, що трудовий договір з працівником передбачає вичерпний перелік його обов'язків, а в даному разі управління освітою в примусовому порядку покладає на методиста управління освітою додатковий обов'язок, який не був передбачений трудовою угодою, цікаво, що управління освітою зобов'язує зробити те ж саме керівника кожного учбового закладу, а саме призначити відповідального за надання

інформації, тобто в примусовому порядку зобов'язати певну особу виконувати додаткову роботу, виконання якої не передбачене трудовим договором;

- 3) У будь-якій демократичній державі відносини між державою та суспільством побудовані таким чином, що не особа повинна звітувати перед державою, а навпаки, держава зобов'язана інформувати суспільство про кожний свій крок і надавати вичерпну інформацію про свою діяльність, саме на це й спрямований Закон України «Про інформацію».

Можливо, ті хто відповідальні за цей наказ, виходили із добрих намірів і єдиною метою цього наказу дійсно є лише намагання встановити зворотній зв'язок з освітянами з метою допомогти їм у вирішенні їх проблем, проте обрані методи явно не відповідають цій меті і більше нагадують радянські методи роботи. Відомо, що останні переслідували лише єдину можливу в тоталітарній державі мету: встановити повний контроль над життям суспільства й не допустити «єресі» в закладах освіти.

Якщо ж влада дійсно бажає бути обізнаною з проблемами освітян, то для цього не потрібно в примусовому порядку зобов'язувати їх надавати відповідну інформацію, а достатньо раз на місяць скликати круглий стіл з метою почути від самих освітян, які проблеми їх більш за все турбують і чим конкретно влада може допомогти в їх вирішенні.

Президенту України
В. Януковичу

ВІДКРИТЕ ЗВЕРНЕННЯ ЩОДО ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ»

Українська Гельсінська спілка з прав людини звертається до Вас з проханням скористатися правом вето щодо законопроекту «Про захист персональних даних», що був прийнятий парламентом 1 червня 2010 року.

Прийняття закону про захист персональних даних є важливим кроком в утвердженні поваги до приватного життя особи. Це також є важ-

ливим кроком для виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, взятих перед Радою Європи та Європейським Союзом. Особливо важливе прийняття такого законопроекту з огляду на можливу перспективу запровадження безвізового режиму України з ЄС, однією з умов чого є впровадження системи захисту персональних даних. Відсутність такого закону також істотно гальмувало підготовку України до «ЄВРО-2012» з огляду на неможливість співпраці з органами влади Польщі та ЄС у питанні обміну персональними даними.

Проте слід зазначити, що від України вимагається прийняти не просто будь-який закон у сфері захисту персональних даних. Такий закон має відповідати критерію якості, тобто узгоджуватися з установленими європейськими стандартами, зокрема, Конвенції Ради Європи № 108 щодо автоматизованої обробки персональних даних та додаткового протоколу до неї, рекомендацій Ради Європи та рішенням Європейського суду з прав людини.

УГСПЛ переконана, що законопроект «Про захист персональних даних» не відповідає європейським стандартам та несе істотну загрозу свободі слова в Україні, а, отже, не може вважатися виконанням Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Закон захищає від збирання, обробки та використання персональних даних про особу без її згоди. Проте визначення поняття «персональні дані» надано надто широко. Відповідно до європейських стандартів, персональні дані поділяються на *дані загального характеру* (прізвище, ім'я та по батькові, дата і місце народження, громадянство, місце проживання) та *вразливі персональні дані* (дані про стан здоров'я — історія хвороби, діагнози тощо; етнічна належність; ставлення до релігії; ідентифікаційні коди чи номери; персональні символи; підпис; відбитки пальців, записи голосу, фотографії; дані про розмір зарплати або інші законні доходи, про вклади і рахунки в банках, нерухомість, податковий статус; кредитна історія; дані про судимість та інші форми притягнення особи до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності; результати іспитів, професійного та іншого тестування тощо), і законом забороняється збирання, зберігання, використання та поширення без згоди суб'єкта даних саме вразливих персональних даних. На нашу думку, необхідно внести до закону це визначення персональних даних та їхній поділ.

Такий поділ в подальшому пояснює різний рівень захисту персональних даних. Так, наприклад, не потрібно дозволу для збирання чи поширення даних загального характеру. Уразливі ж дані мають вищий ступінь захисту. Законопроект же встановлює однаковий ступінь захисту будь-яких персональних даних. У результаті цього, відповідно до законопроекту, поширення будь-яких персональних даних, у тому числі навіть прізвища та ім'я особи, може здійснюватися лише з письмової згоди особи.

Більше того, законопроект не містить можливості поширення персональних даних, якщо ця інформація є суспільно-важливою, що є істотним обмеженням свободи слова.

Законопроект не містить поняття «публічної особи», межі критики щодо якої, як відомо є ширшими, ніж щодо звичайної людини. Відповідно, про таких людей без їхньої згоди можна поширювати й більше персональних даних, якщо вони є важливими для суспільства. Із загальної заборони щодо поширення персональних даних в законопроекті існує виняток лише щодо осіб, котрі претендують чи займають виборні посади або посади державного службовця першої категорії (частина 4 статті 5 законопроекту), що значно вужче, ніж поняття «публічної особи».

Тобто, поширення персональних даних інших осіб буде вважатися порушенням цього закону і може тягнути цивільну та кримінальну відповідальність. Наприклад, відповідно до цього закону без письмової згоди особи забороняється навіть згадування усіх посадовців органів місцевого самоврядування, працівників багатьох органів влади, політиків та інших публічних людей. Такі вимоги є явно непропорційним обмеженням свободи слова.

Крім цього, законопроект містить й певні абсолютно неприйнятні норми. Наприклад, відповідно до частини 9 статті 6 законопроекту «використання персональних даних в історичних, статистичних чи наукових цілях може здійснюватися лише в знеособлюваному вигляді». Тобто, з усіх підручників по історії чи інших наукових праць слід викреслити будь-які персональні дані про особу, включно з її ім'ям та прізвищем!

Законопроект дозволяє правоохоронним органам здійснювати збір та обробку інформації щодо расового та етнічного походження, релігійних переконань особи. Така практика, відповідно до Рекомендацій Ради Європи, є проявом дискримінації і має бути чітко заборонена.

Законопроект також не відповідає міжнародним стандартам, оскільки не запроваджує незалежного контролю за збиранням, обробкою та використанням персональних даних. Функціями по реєстрації баз персональних даних та контролю наділено Уповноважений державний орган з питань захисту персональних даних. Очевидно, ним буде Міністерство юстиції. Проте цей орган не має гарантій незалежності, що вимагає Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи № 108. Також не відповідають статусу й повноваження цього органу щодо надання обов'язкових до виконання приписів будь-яким суб'єктам в разі порушення закону про захист персональних даних. Важко собі уявити, як цей орган зможе видавати обов'язкові приписи Президенту, Кабінету Міністрів, судам, парламенту, прокуратурі. Проте, без незалежного контролю, захист персональних даних залишатиметься неефективним і не відповідає європейським стандартам.

Законопроект містить й певні суперечності. Наприклад, реєстрація баз персональних даних здійснюється за заявочним принципом шляхом повідомлення (частина 2 статті 9 законопроекту), проте орган влади може відмовити у реєстрації (частина 5 статті 9 законопроекту), що заперечує сам заявочний принцип й перетворює його на реєстраційний.

Викликає здивування необхідність повідомляти орган влади «про кожну зміну відомостей, необхідних для реєстрації відповідної бази», що серед іншого включає інформацію про всіх розпорядників (користувачів) такої бази даних.

Законопроект також містить багато термінів, що не визначені законодавством, що ускладнить застосування закону, наприклад, «громадські організації світоглядної спрямованості», «світоглядні переконання» тощо.

З огляду на вище викладене, просимо застосувати право вето щодо законопроекту «Про захист персональних даних» і направити його до парламенту на доопрацювання.

З повагою,
Володимир Яворський,
Виконавчий директор УГСПЛ

На жаль, очевидні аргументи УГСПЛ не були почуті, і Президент підписав Закон «Про захист персональних даних», який набуває чинності з 1 січня 2011 р.

Євген Захаров

УШАНУВАННЯ КАННІБАЛІССІМУСА

Як повідомляють ЗМІ, 5 травня у Запоріжжі комуністи встановили пам'ятник Сталіну на території, прилеглій до будівлі Запорізького обкому КПУ. Вже більше двох місяців відоме фото Сталіна, Рузвельта і Черчілля на Ялтинській конференції красується в кількох місцях у центрі Севастополя. Севастополь буде наступним містом, де встановлять пам'ятник Сталіну. Про такі ж плани заявили дніпропетровські комуністи. 28 квітня білборди зі Сталіним з'явилися в Луганську. До 9 травня комуністи обіцяють встановити рекламні щити із зображенням Сталіна в Одесі й інших містах України. Як підкреслив перший секретар Одеського обкому КПУ Євген Царьков, «Перемога і ім'я Сталіна нерозривно пов'язані. Я впевнений, що не було б таких людей, як Сталін, не було б Перемоги».

А на мій погляд, говорити про позитивну роль Сталіна в Другій світовій війні — просто блюзнірство. Саме через диктаторську людожерську політику Сталіна країна зазнала незліченні людські втрати, набагато більші, ніж втрати союзників та Німеччини. «Ми просто не вмели воювати. Ми залили своєю кров'ю, завалили ворогів своїми трупами», — з гіркотою писав фронтовик, видатний російський письменник Віктор Астаф'єв.

Встановити пам'ятник Сталіну — це приблизно те ж саме, як неонацисти захотіли би встановити в Німеччині або Австрії пам'ятник іншому страшному вбивці і тирану XX століття — Гітлеру.

Пам'ятник Сталіну — ганьба і наруга над десятками мільйонів його жертв і їхніх близьких. І українці це розуміють. Невипадково соціологічні дослідження показали різке неприйняття ідеї встановлення пам'ятника Сталіну більшістю українців — 56,7% опитаних негативно ставляться до цієї ініціативи.

А ось наш політичний істеблішмент в масі своїй, очевидно, відноситься до меншості. Всього лише 141 депутат Верховної Ради підтримав звернення до Президента про неприпустимість встановлення пам'ятника Сталіну в Запоріжжі. Віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Володимир Семиноженко сказав, що «ми не

будемо давити громадські ініціативи». Президент Віктор Янукович, по-перше, підкреслив, що це не пам'ятник, а бюст, а по-друге, що питання про його встановлення повинно бути вирішено на загальноміському референдумі. І лише міністр юстиції Олександр Лавринович чітко заявив про неприпустимість встановлення пам'ятника: «Всі тирани, які принесли горе людям, повинні бути залишені в історії як урок для нащадків, а не як об'єкт для звеличення». Але він не був почутий.

Водночас юридичних підстав для заборони встановлення пам'ятника, на мій погляд, немає. Постанова Апеляційного суду м. Києва від 13 січня у справі про Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид була всього лише підсумком попереднього судового розгляду кримінальної справи і тому не дає підстав для юридично значимої кваліфікації злочинів Сталіна та інших шести обвинувачених. Ніякого іншого судового рішення про злочинність дій Сталіна і комуністичного режиму в цілому немає. Міжнародні договори, учасником яких є Україна, подібні заборони явним чином не містять.

Проте, в Європі ставлення до Сталіна і комунізму мало відрізняється від ставлення до Гітлера і нацизму, що легко побачити в численних резолюціях Європарламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЕ), Комітету Міністрів ПАРЕ, ОБСЄ. І, зокрема, до України прямо відносяться п. 5 та 6 Резолюції ПАРЕ № 1481 (2006) «Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів»:

«Падіння тоталітарних комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі не завжди супроводжувалося міжнародним розслідуванням їхніх злочинів. Більше того, міжнародне співтовариство не притягнуло виконавців цих злочинів до суду, як це було з жахливими злочинами націонал-соціалізму (нацизму).

Відповідно, широкій громадськості майже не відомі злочини тоталітарних комуністичних режимів. У деяких країнах комуністичні партії легально існують та все ще активно діють, попри те, що інколи вони навіть не відмежувалися від злочинів, учинених у минулому тоталітарними комуністичними режимами.»

Якщо Партія регіонів всерйоз каже про євроінтеграцію як свій пріоритет і про своє прагнення об'єднати Україну, то вона повинна була б рішуче виступити проти увічнення

Сталіна і переконати у цьому своїх партнерів по коаліції. Бо вшанування Сталіна тільки ще більше роз'єднує Україну і цілком суперечить ідеї євроінтеграції (як взагалі узгоджується з нею проведення загальноміського референдуму з такого питання?!).

Більше того, в Україні створені всі передумови, щоб провести повноцінний судовий процес для правової кваліфікації штучного голоду 1932–1933 рр. на підставі матеріалів слідства, проведеного СБУ в 2009 р., і нова адміністрація мала би підтримати проведення такого процесу. Насправді немає ніяких сумнівів у тому, що Сталін і його підручні винні в умисних масових вбивствах, а комуністичний тоталітарний режим, для якого масовий терор став практикою державного управління в СРСР, сам по собі є злочинним. Однак, необхідно встановити ці факти в правовій площині. І тоді, нарешті, буде юридично підтверджена давно вже закорінена в народі думка, що ми перемогли у Другій світовій війні не завдяки, а всупереч Сталіну.

Нагадаємо, що в судовому рішенні Конституційного Суду Російської Федерації, прийнятому 30 листопада 1992 р., було чітко констатовано: «У країні протягом тривалого часу панував режим необмеженої, що спирається на насилля, влади вузької групи комуністичних функціонерів, об'єднаних в Політбюро ЦК КПРС на чолі з генеральним секретарем ЦК КПРС».

Перелік злочинів радянського режиму за всі роки, починаючи з 1917 року є досить великим, включає безліч подій і займає багато сторінок. Наведемо тому список найбільш серйозних і значущих злочинів комуністичного режиму, підтверджених документально¹.

1. *Організація т. зв. «Червоного терору», коли згідно з постановою радянського уряду 5 вересня 1918 р. була впроваджена практика взяття заручників, позасудових розстрілів і організовані концтабори для «соціально-чужих» верств населення і політичних супротивників.*
2. *Масові репресії проти селян — т. зв. «розкуркулення», виселення, арешти*

¹ Список складений Науково-інформаційним та просвітницьким центром міжнародного товариства «Меморіал».

- і розстріли за рішеннями трійок Повпредств ОДПУ. 1930–1931 рр.
3. Організоване Сталіним і Політбюро ЦК ВКП (б) масштабне вилучення зерна для засипання в державні сховища та продажу за кордоном, у результаті чого виник штучний голод. Від голоду загинуло в СРСР від 7 до 12 млн. чоловік, у тому числі від 3,5 до 4,5 млн. населення України, 1932–1933 рр.
  4. Масові арешти і розстріли за т. зв. «куркульською» операцією НКВС — розстріли згідно із заздалегідь наміченими квотами. Липень 1937 — листопад 1938 рр. (Заарештовано 767 397 чоловік, з них 386 798 розстріляно)
  5. Масові арешти і розстріли за національною ознакою в рамках т. зв. «національних операцій» НКВС (німецької, польської, «харбінської», латиської і т. п.). Липень 1937 — листопад 1938 рр. (Заарештовано близько 350 тис. осіб, з них 250 тис. розстріляно).
  6. Масові арешти і розстріли громадян Монголії, проведені радянським НКВС. 1937–1938 рр. (Заарештовано близько 25 тис. чоловік, з них близько 20 тис. розстріляно).
  7. Репресії проти членів сімей засуджених за «зраду батьківщини». У період 1937–1938 рр. як «членів сімей зрадників батьківщини» (ЧСЗР) було заарештовано понад 18 тис. жінок і 25 тис. дітей були поміщені в дитячі приймальники НКВС.
  8. Розстріли й засудження за т. зв. «розстрільними списками», коли міра покарання визначалася не судовими органами, а самим Сталіним і його найближчими соратниками по Політбюро — Молотовим, Ворошиловим, Кагановичем, Ждановим, Мікояном та ін. За період лютий 1937 — жовтень 1938 рр. були винесені санкції на засудження за 383 списками, що містили 44 тис. прізвищ, з них 39 тис. — до розстрілу.
  9. Санкція Сталіна про застосування в НКВС в ході слідства т. зв. «заходів фізичного впливу» — тобто катувань. Телеграма, підписана Сталіним 10 лютого 1939 р., підтвердила «правомірність» цієї практики, прийнятої в 1937 р. У більш пізні роки Сталін продовжував давати вказівки про застосування тортур, наприклад, в ході т. зв. «справи лікарів» у 1952–1953 рр.
  10. Підписання т. зв. «Пакту про ненапад» з Німеччиною та підписання секретного протоколу про розмежування сфер впливу СРСР і Третього Рейху. Згідно з цим таємним протоколом СРСР почав проводити акти захоплення сусідніх територій і в якості союзника Гітлера брав участь у розгромі державності Польщі, розпочав війну з Фінляндією, окупував Литву, Латвію, Естонію, Бессарабію. У результаті СРСР був звинувачений міжнародним співтовариством у проведенні агресивної експансіоністської політики і виключений з Ліги націй. Серпень 1939 — літо 1940 рр.
  11. Санкціоновані Сталіним і Політбюро ЦК ВКП(б) масові депортації цивільного населення за т. зв. «класовою» і національною ознаками:
    - Виселення польських громадян з території Західної України і Західної Білорусії 1939–1940 рр.
    - Виселення громадян з Прибалтики і Молдови в травні–червні 1941 р.
    - Виселення німців, калмиків, чеченців та інгушів, карачаївців, кримських татар та інших народів у 1941–1945 рр.
    - Виселення з Прибалтики і Молдови в 1949 р. т. зв. «куркулів».
    - Виселення українців у другій половині 40-х років «за пособництво УПА».
  12. Масовий розстріл військовополонених польських офіцерів і цивільних осіб за рішенням Політбюро ЦК ВКП (б) від 5 березня 1940 р.: у квітні–травні 1940 р. органами НКВС у Катині, Мідному та Харкові розстріляно 21857 польських громадян.
  13. Проведені за вказівками Сталіна безсудні розстріли ув'язнених у в'язницях восени 1941 р.: в Орловській в'язниці, в московських в'язницях, в Куйбишеві.
  14. Санкціоновані особисто Сталіним акти індивідуального терору — таємні політичні вбивства, здійснені держбезпекою за кордоном і в СРСР.

15. *Організовані за вказівками Сталіна радниками МДБ СРСР показові судові процеси в Угорщині, Болгарії та Чехословаччині в 1949–1952 рр.*

Перед українським суспільством і державою стоїть нагальне завдання правової кваліфікації злочинів, що мали відношення до України, перерахованих і багатьох інших, як наприклад, репресій проти українських

церков. І правдивої розповіді про нашу історію і про злочини комуністичного режиму. Чим краще буде виконуватися це завдання, тим менше рудиментів комунізму прийдеться переживати нашим дітям та онукам. А якщо цього не робити, то ми будемо постійно відчувати сором і ганьбу від вшанування та звеличення Каннібаліссімуса.

СВІП у світі

ЗАКОН ПРО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

Закон № 5242, 31 грудня 1996 р.

ЧАСТИНА І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. (Мета)

Метою цього Закону є реалізація права громадян на знання, забезпечення участі громадян у державних справах і прозорості діяльності державних установ шляхом регулювання питань, яка стосується обов'язку розкрити інформацію, що знаходиться у володінні та розпорядженні державних установ, та подачі громадянами запитів про розкриття такої інформації.

Стаття 2. (Визначення)

Для цілей цього Закону, терміни мають бути визначені наступним чином:

1. Термін «інформація» означає матеріали, що складені або отримані й знаходяться у розпорядженні державних установ в межах виконання ними своїх обов'язків, які зберігаються у вигляді документів, креслень, фотографій, аудіо- та відеозаписів, слайдів, на комп'ютерних носіях тощо.
2. Термін «розкриття» означає надання доступу до інформації, поширення її копій або репро-

дукцій державними установами, відповідно до положень цього Закону.

3. Термін «державні установи» означає установи, підпорядковані державним органам, органам місцевого самоврядування або уряду, відповідно до положень статті 2 Рамкового Закону про Управління урядовими установами, а також інші установи, визначені Указом Президента.

Стаття 3. (Принципи розкриття інформації)

Державні установи мають надавати громадськості інформацію, якою вони володіють та розпоряджаються, відповідно до положень цього Закону.

Стаття 4. (Сфера застосування)

(1) Цей Закон стосується розкриття інформації, за виключенням випадків, передбачених іншими законами.

(2) У межах своїх службових обов'язків органи місцевого самоврядування можуть видавати муніципальні постанови про розкриття інформації відповідно до законів та підзаконних актів.

(3) Цей Закон не може застосовуватись до інформації, що пов'язана з національною безпекою, яка створена чи зібрана установою, що займається такою інформацією.

Стаття 5. (Обов'язки державних органів)

(1) Державні установи повинні застосовувати цей Закон, а також інші відповідні закони та підзаконні акти таким чином, аби відстоювати

права осіб, які надають запит щодо розкриття інформації.

(2) Державні органи мусять управляти інформацією таким чином, аби забезпечити відповідне збереження та швидкий пошук такої інформації.

ГЛАВА II. ОСОБИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ПОДАННЯ ЗАПИТУ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ, ТА ІНФОРМАЦІЯ, ЯКА НЕ ПІДЛЯГАЄ РОЗГОЛОСУ

Стаття 6. (Особа, яка має право на подання запиту щодо розкриття інформації)

(1) Громадяни мають право на подання запиту про розкриття інформації.

(2) Питання, пов'язані з поданням запиту про розкриття інформації іноземцями, регулюється указом Президента.

Стаття 7. (Інформація, яка не підлягає розголосу)

(1) Державні установи можуть прийняти рішення про неможливість розголосу інформації, яка підпадає під дію будь-якого з наступних підпунктів:

1. Інформація є секретною або такою, що не підлягає розголосу відповідно до інших законів або указів, або постанов, що видані згідно з цими законами.
2. Інформація, що може у разі її розкриття, завдати шкоди основним національним інтересам у таких областях, як національна безпека, національна оборона, цілісність країни або дипломатичні відносини.
3. Інформація, що може у разі її розкриття, завдати суттєвої шкоди життю, здоров'ю та майну людей, громадській безпеці або інтересам.
4. Інформація, пов'язана із запобіганням та розслідуванням злочинів, порушенням та здійсненням кримінального переслідування, виконанням покарання, застосуванням виправних заходів, застосуванням заходів безпеки та судочинства, яка може, у разі її розкриття, суттєво ускладнити виконання обов'язків або по-

рушити право відповідача у кримінальному процесі на справедливий судовий розгляд.

5. Інформація, пов'язана з аудитом, наглядом, контролем, регулюванням, контрактами, розвитком технологій, управлінням персоналом, процесами прийняття рішень або внутрішніми процесами контролю, яка, у разі її розкриття, може суттєво перешкоджати сумлінному виконанню обов'язків, дослідженням та розвитку.
6. Особиста інформація, яка дозволяє ідентифікувати конкретну особу за її ім'ям, місцем проживання, реєстраційним номером тощо, що міститься у цій інформації.

Зауваження. Виключення поширюються на наступну інформацію:

- (a) інформація, що є доступною для публічного ознайомлення відповідно до законів, підзаконних актів тощо;
  - (b) інформація, складена або отримана державними установами, яка підлягає опублікуванню; й
  - (c) інформація, складена або отримана державними установами, розкриття якої необхідно для забезпечення суспільних інтересів або прав приватних осіб.
7. Інформація, пов'язана з комерційною тайною корпорацій, асоціацій або приватних осіб, яка може, у разі її розкриття, завдати суттєвої шкоди їх інтересам.

Зауваження. Виключення поширюються на наступну інформацію:

- (a) інформація, розкриття якої є необхідним для захисту життя та здоров'я людей від небезпеки, що виникає у зв'язку з підприємницькою діяльністю, й
  - (b) інформація, розкриття якої є необхідним для захисту власності або повсякденного життя осіб від незаконної або неналежної підприємницької діяльності.
8. Інформація, яка може, у разі її розкриття, принести прибуток або завдати шкоди окремим особам у зв'язку зі спекуляцією нерухомістю, маніпулюванням товарообігом тощо.

(2) Якщо інформація, що підпадає під будь-який з підпунктів пункту (1), підлягає розкриттю у зв'язку зі строком давності тощо, державні установи роблять таку інформацію доступною.

ГЛАВА III. ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 8. (Спосіб подання запиту щодо розкриття інформації)

(1) Особа, яка подає запит щодо розкриття інформації (в подальшому «запит»), має надати до державної установи, яка володіє чи розпоряджається цією інформацією, письмовий запит про розкриття інформації, який містить наступні відомості:

1. Ім'я, реєстраційний номер та адресу особи, яка надає запит, та
2. Зміст та мету використання запитуваної інформації.

(2) Надання копій чи репродукцій запитуваної інформації може бути обмежено, якщо запитувана інформація є відомою або її обсяг настільки великий, що це може суттєво ускладнити нормальне виконання своїх обов'язків державною установою.

(3) Усі відповідні питання, що стосуються запитів про розкриття інформації, окрім питань, передбачених підпунктами (1) та (2), регулюються постановами Національної Асамблеї, постановами Верховного суду, постановами Конституційного суду, постановами Центральної виборчої комісії та Указами Президента.

Стаття 9. (Рішення про розкриття інформації)

(1) У разі подання запиту щодо розкриття інформації відповідно до положень статті 8, державна установа має дійти рішення, чи варто розкривати інформацію, протягом 15 днів з дня отримання такого запиту.

(2) Якщо рішення не може бути прийнято протягом терміну, який передбачений пунктом (1) з поважних причин. Державна установа може подовжити термін не більше, ніж на 15 днів після закінчення цього терміну. У такому разі державна установа має негайно письмово повідомити особу, яка надала запит, про причину такого подовження.

(3) Якщо вся інформація, що підлягає розкриттю, або яка-небудь її частина пов'язана

з третьою особою, державна установа повинна негайно повідомити третю особу щодо подання запиту про розкриття інформації, й може, у разі необхідності, заслухати думку, пов'язану з цим питанням.

(4) Якщо державна установа не дійшла рішення щодо розкриття інформації протягом 30 днів з дня подання запиту щодо розкриття, то вважається, що прийнято рішення про нерозголошення.

Стаття 10. (Нарадчий комітет з питань розкриття інформації)

(1) Державна установа створює Нарадчий комітет з питань розкриття інформації, який обговорює, чи варто дозволити розкриття інформації відповідно до положень статті 9.

(2) Питання створення, діяльності, функцій тощо Нарадчого комітету з питань розкриття інформації регулюються постановами Національної Асамблеї, постановами Верховного суду, постановами Конституційного суду, постановами Центральної виборчої комісії та Указами Президента.

Стаття 11. (Повідомлення про рішення щодо розкриття інформації)

(1) Якщо було ухвалено рішення про розкриття інформації відповідно до положень статті 9, державна установа повинна повідомити особу, що запитала інформацію, про дату, місце розкриття інформації тощо.

(2) При розкритті інформації відповідно до пункту (1) державна установа може надати копії й т. п. інформації, якщо оригінали інформації можуть бути забруднені або пошкоджені, або існують інші розумні підстави.

(3) Якщо було ухвалено рішення про нерозголошення відповідно до положень статті 9, державна установа має негайно письмово повідомити особу, яка запитує інформацію, про зміст цього рішення. У таких випадках в повідомленні мають бути зазначені причини нерозголошення, а також зазначені засоби та процедура оскарження.

Стаття 12. (Часткове розкриття)

Якщо запитана інформація містить частини, що підпадають під будь-який з підпунктів статті 7 (1), та частини, що можуть бути розкриті,

й така інформація може бути відокремлена без зміни характеру запиту про розкриття, інформація, за виключенням частин, які підпадають під будь-який з підпунктів 7 (1), має бути розкрита.

Стаття 13. (Процедура розкриття інформації, доступ до якої може бути наданий негайно)

Процедура розкриття інформації, доступ до якої може бути наданий негайно або усно, визначається указом Президента.

Стаття 14. (Обов'язки особи, яка надає запит)

Особа, яка надає запит, повинна, відповідно до мети запиту, адекватно використати інформацію, отриману відповідно до положень цього Закону.

Стаття 15. (Витрати)

(1) Особа, яка надає запит, несе фактичні витрати, пов'язані з розкриттям інформації, її пересиланням тощо.

(2) Витрати, зазначені у пункті (1), мають бути зменшені або скасовані, якщо використання запитуваної інформації є необхідним для підтримання та зміцнення суспільного добробуту.

(3) Питання, пов'язані з витратами, їх відшкодуванням тощо відповідно до пункту (1) регулюються постановами Національної Асамблеї, постановами Верховного суду, постановами Конституційного суду, постановами Центральної виборчої комісії та Указами Президента.

ГЛАВА IV. ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ

Стаття 16. (Подача протесту)

(1) Особа, яка надала запит, може подати письмовий протест до відповідної державної установи протягом 30 днів із дня отримання рішення про розкриття інформації або рішення про нерозголошення, відповідно до положень статті 9 (4), якщо законні інтереси цієї особи були порушені рішенням державної установи щодо розкриття або нерозголошення інформації.

(2) Державна установа ухвалює рішення щодо протесту протягом 7 днів з дня отримання такого протесту, й негайно письмово інформує особу, яка здійснила запит щодо рішення за протестом.

(3) Державна установа інформує особу, яка надала запит, щодо цього рішення відповідно до положень пункту (2), а також інформує, що у разі відхилення протесту, може бути порушений адміністративний розгляд проти дій чи бездіяльності державної установи.

Стаття 17. (Адміністративне судове рішення)

(1) Якщо законні інтереси особи, яка надала запит, були порушені у зв'язку з діями чи бездіяльністю державних установ, що займаються питаннями розкриття інформації, ця особа може вимагати прийняття адміністративного судового рішення згідно з положеннями Закону про адміністративне оскарження. В такому разі, рішення щодо дій чи бездіяльності державних установ, окрім органів державного чи місцевого самоврядування, ухвалюється керівниками відповідних центральних адміністративних органів.

(2) Особа, яка надала запит, може вимагати прийняття адміністративного рішення, оминаючи процедуру подання протесту відповідно до положень статті 16.

(3) Члени адміністративної апеляційної комісії, які беруть участь у прийнятті адміністративного рішення щодо розкриття інформації, не можуть розголошувати секретну інформацію, що отримана в межах виконання ними службових повноважень під час та після завершення терміну своїх повноважень.

(4) З точки зору положень кримінального законодавства та інших законів, члени комісії, згадані у пункті (3), вважаються державними службовцями.

Стаття 18. (Адміністративне судочинство)

(1) Особа, яка надала запит, може подати адміністративний позов відповідно до положень Закону про адміністративне судочинство, якщо його законні інтереси були порушені рішенням державного органу щодо розкриття інформації.

(2) Головуючий суддя може, у разі необхідності, вивчити та перевірити запитану інформацію у закритому засіданні, за відсутності зацікавлених осіб.

(3) Якщо позов пов'язаний з ухвалою рішення про нерозголошення інформації, що стосується національної безпеки, оборони та дипломатичних відносин відповідно до положень статті 7 (1) 2, та якщо державна установа може надати роз'яснення щодо класу, природи та характеру

секретної інформації, а також фактичних причин її засекречування та причин нерозголошення,головуючий суддя може схвалити нерозголошення інформації.

Стаття 19 (Оскарження третіми особами)

(1) Третя особа, яку було поінформовано щодо запиту про розкриття інформації відповідно до положень статті 9 (3), може звернутися до відповідної державної установи з проханням про нерозголошення упродовж 3-х днів з дня отримання повідомлення.

(2) Якщо державна установа, до якої було скероване прохання про нерозголошення відповідно до положень пункту (1), має намір розкрити інформацію всупереч волі третьої особи, то вона повинна письмово поінформувати третю особу про причини розкриття, а третя особа, яка отримала повідомлення, може надати письмовий протест або порушити адміністративний судовий розгляд проти державної установи. В такому разі протест має бути поданий протягом 7-ми днів з дня отримання повідомлення.

(3) Положення статей 16 (2) та (3), 17 (1) (остання частина), (2)-(4), 18 (2) та (3) можуть бути застосовані *mutatis mutandis* до протестів, адміністративному судочинству й адміністративним судовим рішенням згідно з положеннями пункту (2). В такому разі, натомість «особа, яка подає запит» слід читати «третя особа».

ГЛАВА V. ДОДАТКОВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 20. (Інституціональне управління)

Міністр державного управління здійснює контроль над плануванням та загальною діяльністю, що стосується політики та інституціональних реформ системи розкриття інформації відповідно до чинного Закону.

Стаття 21. (Надання інформації)

Державні установи повинні здійснювати активні дії з надання громадськості інформації, розкриття якої не було запитано, але яка має бути відома громадськості.

Стаття 22. (Підготовка й надання переліку основних документів)

(1) Державні установи повинні підготувати й надати перелік основних документів, аби забезпечити легкий доступ до інформації, що підлягає розкриттю, широкому загалу.

(2) Державні установи мають забезпечити можливість для розкриття інформації та необхідні умови, аби заходи щодо розкриття інформації, здійснювались оперативно й ефективно.

Стаття 23. (Надання документів щодо розкриття інформації)

(1) Генеральний секретар Секретаріату Національної Асамблеї, голова Судової адміністрації, генеральний секретар Конституційного Суду, генеральний секретар Центральної виборчої комісії та Міністр державного управління можуть, у разі необхідності, вимагати у державної установи надання документів, що стосуються розкриття інформації.

(2) Міністр державного управління може, якщо це є необхідним для ефективної роботи, здійснювати перевірку робочого стану системи розкриття інформації у державних установах (за виключенням Секретаріату Національної Асамблеї, Судової адміністрації, Конституційного Суду та Центральної виборчої комісії).

Стаття 24. (Положення щодо набуття чинності)

Умови набуття чинності цього Закону визначаються постановами Національної Асамблеї, постановами Верховного суду, постановами Конституційного суду, постановами Центральної виборчої комісії та Указами Президента.

ДОПОВНЕННЯ

Цей Закон набуває чинності через рік після його опублікування.

Переклад з англійської
Харківської правозахисної групи

**СВОБОДА ВИСЛОВЛЮВАНЬ І ПРИВАТНІСТЬ № 3 (31)
Липень—Вересень, 2010**

Щоквартальний додаток до інформаційно-аналітичного бюлетеня «Права людини»
Свідоцтво про реєстрацію ХК № 683 від 27 грудня 1999 року
видане обласним комітетом інформації

Видання бюлетеня засновано з благодійною метою для безкоштовного розповсюдження

На обкладинці використано малюнок Пабло Пікассо 12.5.68 II

Редакційна колегія

- Євген ЗАХАРОВ**, співголова Харківської правозахисної групи, редактор-упорядник
- Олександр ПАВЛИЧЕНКО**, директор Всеукраїнської благодійної організації «Українська фундація правової допомоги»
- Наталія ПЕТРОВА**, адвокат, заступник директора проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права»
- Всеволод РЕЧИЦЬКИЙ**, конституційний експерт Харківської правозахисної групи кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Харків
- Роман РОМАНОВ**, директор програми «Верховенство права» програм Міжнародного фонду «Відродження»
- Станіслав ШЕВЧУК** д.ю.н., член-кореспондент НАПрНУ, професор кафедри загально-теоретичних та державно-правових наук Національного Університету «Київо-Могилянська Академія»

Обкладинка
Борис Захаров

Комп'ютерна верстка
Олег Мірошниченко

Засновник та видавець — ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА

Адреса видавця та редакції:

Україна, 61002, Харків-2, вул. Іванова, 27, пом. 4

тел., факс (057) 700-67-71, e-mail: khpg@ukr.net

Електронна версія: <http://khpg.org/index.php?r=1.5.3>

Адреса для листування: Україна, 61002, Харків-2, а/с 10430

Бюлетень готується та друкується на обладнанні ХПГ за адресою: вул. Іванова, 27, пом. 4.

Наклад — 500 прим.

При передруці посилання на СВиП обов'язкове

*Думки і міркування авторів матеріалів не завжди збігаються з поглядами членів редколегії
Редакція залишає за собою право скорочувати і редагувати надані матеріали*